

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Диссертациялык кеңеш Д.13.20.623

*Кол жазма укугунда
УДК 802.2:809.434.2:3-71.13*

АКБЕМБЕТОВА АЙШАГУЛЬ ЕСКАЛИЕВНА

**ЧЕТ ӨЛКӨЛҮК СТУДЕНТТЕРГЕ ОРУС ТИЛИН ОКУТУУ
ПРОЦЕССИНДЕ СӨЗДҮ ӨСТҮРҮҮНҮН ИЛИМИЙ-МЕТОДИКАЛЫК
НЕГИЗДЕРИ (фразеологизмдер, макал-лакаптар жана паремиологиялык
лексиканын материалында)**

13.00.02 – Окутуунун жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы (орус тили)

педагогика илимдеринин доктору
илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2021

Диссертациялык иш К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин орус тили жана адабияты кафедрасында аткарылды

- Илимий жетекчи:** **Абдуллаев Сайфулла Нурмухаметович**
филология илимдеринин доктору, К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин орус тили жана адабияты кафедрасынын профессору
- Расмий оппонентер:** **Добаев Кыргызбай Душенбекович**
педагогика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз билим берүү академиясынын Билим берүүнү стратегиялык өнүктүрүү борборунун директору
- Шаханова Розалинда Аширбаевна**
педагогика илимдеринин доктору, Абай атындагы Казак улуттук педагогикалык университетинин орус тили жана адабияты кафедрасынын профессору
- Тагаев Мамед Жакыпович**
филология илимдеринин доктору, профессор, Б.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетинин Орус тили институтунун директору
- Жетектөөчү мекеме:** К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин жалпы жана орус тил илими кафедрасы, педагогика жана психология кафедрасы, дареги: 720044, Бишкек ш., Ч. Айтматов проспекти, 27.

Диссертациялык иш 25.06.2021-ж. саат 13.00дө И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын педагогикалык илимдердин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д.13.20.623 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720023, Бишкек ш., 10-кичирайон, Т.Саманчин көчөсү, 10-а.

Диссертацияны коргоонун жүрүшүн онлайн трансляциянын идентификациялык коду <https://vc.vak.kg/b/d13-tw1-1v3-x7g>.

Диссертация менен Д.13.20.623 диссертациялык кеңеши түзүлгөн И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (дареги Бишкек ш., Раззаков көчөсү, 51), Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (Бишкек ш., Фрунзе көчөсү, 547), Кыргыз билим берүү академиясынын (Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 25) китепканаларынан жана <http://arabaev.kg/do.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2021-жылдын 25-майында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Өмүрбаева Д.К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу бир катар коомдук-саясий жана педагогикалык факторлор менен шартталган. Мамлекеттердин дүйнөлүк системасынын суверендүү жана жигердүү катышуучусу катары Казакстан Республикасы жалпы интеграциянын аренасында болуп, эл аралык байланыштар активдеши менен мүнөздөлгөн жана дүйнөлүк стандарттардын деңгээлинде билим берүү кызматтарын түзүү зарылдыгын аныктаган билим берүү саясатына жигердүү таасир эткен ургаалдуу өзгөрүүлөрдү, коомдогу тилдик жаңы кырдаалды башынан кечирүүдө.

“Казакстан Республикасындагы тилдер жөнүндө” Мыйзамда Казакстандын мамлекеттик тили казак тили экендиги аныкталган. Мыйзамда орус тили мамлекеттик мекемелерде мамлекеттик тил менен катар расмий колдонулаары белгиленген.

Чет өлкөлүк жарандар үйрөнүп жаткан тилдин өлкөсүн, анын бай маданий мурасын таанып-билүүгө умтулат, буга азыркы замандын интеграциялык процесстери: билим берүү, искусство, илим, соода жана өндүрүш тармагындагы эл аралык кызматташуунун өнүгүшү, дүйнөдөгү калктын ыкчамдуулугу, билим берүү жана илим чөйрөсүндөгү өз ара аракеттенүү, дипломатиялык жана саясий мамилелер жана башка факторлор мүмкүнчүлүк берет.

Чет өлкөлүк студент-филологдордун орус тилин билүү деңгээли тилдик материалды тандап алуудан жана аны аудиторияга берүүнүн тиешелүү методикалык ыкмаларынан көз каранды. Ушул проблеманы чечүүнүн татаалдыгы мына буларга байланыштуу: а) орус тили чет өлкөлүк студент, мисалы кытай студенти үчүн башка системалык түзүлүш болуп эсептелет; б) эне тили менен орус тилинин ортосундагы статистикалык жана динамикалык айырмачылыктар тилдин баардык деңгээлине, стилистикага, кеп кырдаалына, сөздү сүйлөө, кепти куроо, текст түзүү жана аны кабыл алууга ж.б. тиешелүү потенциалдуу кептик интерференцияны жаратат; в) макал-лакаптар жана фразеологизмдер тилдин паремиологиялык бирдиктери болгондуктан, аларды үйрөнүү жана билүү башка тилди окуп жаткан чет өлкөлүк аудитория үчүн өтө татаал, кепте бөлөк тилдин макал-лакаптарын жана фразеологизмдерин колдонуу ал үйрөнүп жаткан тилдин материалын билүү деңгээлинен кабар берет; г) орусча кептик интерференция потенциалдык жана факт жүзүндө да, синтагматикалык жактан да ар бир конкреттүү чет өлкөлүк аудиторияда ар башка.

Орус тилин чет тил (эне тил эмес) катары окутуунун заманбап методикасы олуттуу трансформацияга дуушар болуп, окутуунун лингвомаданий, интеграциялык, коммуникативдик, көркөм-элестүүлүк

жагдайлары алдыңкы планга чыгууда. Ошол эле учурда чет өлкөлүк аудиторияга орус тилин үйрөтүүнүн салттуу ыкмалары – тилдин статистикасын (тутумун), кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрүн окутуу четке кагылбайт: салттуу жана заманбап ыкмалар тил теориясынын, лингводидактиканын жана методиканын бекем ширетилмеси.

Казакстандын мамлекеттик билим берүү документтеринин мазмуну трилингвизмди калыптандырууга багытталган. Чет өлкөлүктөрдү казак жана орус тилдерине үйрөтүү да ушул программанын алкагында, анткени Казакстанда орус тилин окуп жаткан чет өлкөлүк студенттер үч тилдүү маданий программаны жүзөгө ашыруу процессине кошулат.

КМШда, региондогу жана башка өлкөлөрдө, айталы Кытай, Түркия, Түштүк Корея, ошондой эле Чыгыш Европа мамлекеттеринде орус тили бизнестин, ишкердүүлүктүн тили катары функцияны жигердүү аткара баштады, бул анын чет өлкөлүктөр арасында керектүүлүгү жогорулоодо, мына ушул жагдайлар диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугун ого бетер арттырууда.

Жогоруда баяндалгандардын баары диссертациялык иштин актуалдуулугун аныктайт.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери – «Филология» - 6В02301 (орус бөлүмү) адистиги боюнча окуп жаткан кытай студенттерине орус тилин окутуунун илимий негизделген методикасын жана орус тилинин макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасынын негизинде көп аспектилүү көнүгүүлөрдүн практикага таянган системасын (моделин) иштеп чыгуу.

Коюлган максатка жетүү үчүн бир катар илимий, методикалык жана практикалык милдеттерди чечүү зарыл.

Изилдөөнүн милдеттери.

Биринчи бапта изилдөөнүн төмөнкүдөй милдеттери каралды:

- изилдөөнүн теориялык-методологиялык негиздерин (лингвистикалык, психоллингвистикалык, лингвомаданий, интегративдик ж.б.) аныктоочу баштапкы жоболорду аныктап алуу;

Экинчи бапта изилдөөнүн төмөнкүдөй милдеттерине көңүл бурулду:

- чет өлкөлүк филолог студенттерди орус тилине интегративдик окутуу процессинде системалык-түзүмдүк, коммуникативдик ыкмаларын өз ара айкалыштырып колдонуу;

- орус жана кытай тилдериндеги макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасын салыштырма талдоо жана сыпаттоо жана кептик интерференция мейкиндигин аныктоо;

- орус жана чет (кытай) тилдеринин көркөм, элестүү каражаттарынын лингвомаданий өзгөчөлүктөрүн жана тилди үйрөтүүнүн интегративдик ыкмаларды эске алуу;

Үчүнчү бапта изилдөөнүн төмөнкүдөй милдеттери каралды:

- макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин түрлөрүн алардын түзүлүш өзгөчөлүктөрү жана семантикалык мазмуну боюнча талдоо жана лингводидактикалык сыпаттоо;

- чет өлкөлүк студенттер үчүн орус тилин окутуу боюнча программалардын, окуу китептеринин жана окуу колдонмолорунун мазмунун талдоо;

- тил- - кеп – кеп ишмердүүлүгү үчилтигинин негизинде кытай студенттери үчүн изилденип жаткан илимий-методикалык проблеманын аспектинде орус тили боюнча көнүгүүлөрдүн көп тараптуу тутумун иштеп чыгуу;

Төртүнчү бапта изилдөөнүн төмөнкүдөй милдеттери практикалык өңүттө каралды:

- кытай студенттердин аң-сезиминде эне тилиндеги жана үйрөнүп жаткан тилдин бирдиктеринин карым-катнашынын шартында орус тилин интегративдик окутууну чечмелөө;

- чет элдик студенттерди “орус филологиясы” адистигине макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин лексикасы боюнча көнүгүүлөрдүн көп аспектилүү типологиясынын негизинде окутуу методикасынын натыйжалуулугун текшерүү максатында эксперименталдык окутууну ишке ашыруу.

Жетишилген натыйжалардын илимий жаңылыгы болуп төмөнкүлөр эсептелет:

- кытай студенттерин кептик этикеттик актыларга орус тилинде окутуунун лингвомаданий жана прагматикалык лингвистикалык негиздери системалуу жана ыраттуу иликтенди; лингвистикалык маданият таануу өңүтүнөн баалуу макал-лакаптар жана фразеологизмдер каралды жана алар классификацияланды; кытай студенттеринин орус элдик макал-лакаптарын жана фразеологизмдерин кабыл алуу маселелери иликтенди;

- окутуунун социолингвистикалык, лингводидактикалык, психологиялык, лингвоконтрасттык, лингвомаданий жана интегративдик негиздери, ошондой эле окутуу процессин уюштуруунун ченемдик параметрлери, максаттары, милдеттери, мазмуну, технологиялары камтылган билим берүү технологияларын эске алуу менен орус тилин чет тил катары окутуунун методикалык концепциясы негизделди;

- лингвистикалык жана лингводидактикалык максаттарга ылайык орус жана кытай тилдеринин макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасы биринчи жолу салыштырмалуу изилденди; чет өлкөлүк (кытай) студенттеринин орус тилиндеги кебинин потенциалдуу жана факт жүзүндөгү интерференция мейкиндиги аныкталды;

- салыштырылган (орус жана кытай) тилдердин макал-лакаптарындагы жана фразеологизмдериндеги жалпы адамзаттык жана улуттук өңүттөрдү аныктоонун жана талдоонун негизинде методикалык максаттарга ылайык эквиваленттүү жана эквиваленттүү эмес паремиологиялык бирдиктер сыпатталды;

- орус жана кытай тилдериндеги макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин лексикалык-семантикалык өзгөчөлүктөрүн системалык-түзүмдүк жана функционалдык өңүттөрүнүн биримдиги принцибинин негизинде компоненттүү талдоонун жана сыпаттоонун модели сунушталды;

- чет өлкөлүк (кытай) студенттерине орус тилинин макал-лакаптарын жана фразеологизмдерин изилденип жаткан проблеманын лингвомаданий негиздерин эске алуу менен окутуу процессинде интегративдик ыкманы ишке ашыруучу методикалык принциптерди уюштуруунун системалык-түзүмдүк модели иштелип чыкты жана сунушталды;

- системалык-түзүмдүк жана коммуникативдик ыкмалардын өз ара таасиринин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кытай студенттерине орус тилинин паремиологиялык бирдиктерин интегративдик окутуунун интерпретациясы ишке ашырылды;

- окуу-тилдик, окуу-кептик жана комплекстүү-интегративдик үч типологиядан турган, чет өлкөлүк студент-филологдордун коммуникативдик компетенциясын калыптандыруучу жана жакшыртуучу көнүгүүлөрдүн көп аспектилүү тутуму иштелип чыкты;

- эксперименталдык окутуу жүргүзүлүп, анын натыйжалары орус тилинин макал-лакаптарын жана фразеологизмдерин, лексикасын окутуунун иштелип чыккан методикасынын эффективдүүлүгүн тастыктады.

Жетишилген натыйжалардын практикалык мааниси. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары жана тыянактары окуу китептерин, окуу куралдарын жазууда, орус жана кытай макал-лакаптарынын жана фразеологизмдеринин кош тилдүү сөздүктөрүн, чет өлкөлүк студенттерге орус тилин окутуу программаларын түзүүдө жана жогорку окуу жайларында чет өлкөлүк студенттерге орус тилин окутуу процессинде, о.э. орус филологдорун даярдоодо колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого алынып чыгуучу негизги жоболору:

1. Чет өлкөлүк студенттерди орус тилине окутуу жалпысынан, анын ичинен кепти өстүрүү төмөнкү аспектилерди камтыган үч деңгээлдеги функционалдык окутуу модели атайы долбоорлоону билдирет:

1) ченемдик – оозеки жана жазуу тексттерди түзүүдө тилдин ченемдерин (орфоэпиялык, грамматикалык, стилистикалык, орфографиялык, пунктуациялык эрежелерин) сактоо;

2) коммуникативдик – студенттердин кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрүн

билүүсү, орус тилиндеги тексттерди алдын ала кабылдоо, репродукциялоо жана трансформациялоо, о.э. макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин лексикасынын негизинде баарлашуу шарттарына жана милдеттерине жараша өз алдынча текст түзүү жана сүйлөө көндүмдөрүнө ээ болуусу;

3) этикалык – үйрөнүп жаткан тилдин ээси болгон элдин нравалык баалуулуктарына жана улуттук-маданий традицияларына негизделген макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин лексикасынын маани-маңызын эске алуу.

2. Заманбап методикада антропотүйүндүк мамилеге жараша окуучулардын аракеттенүүчү бирдиктердин системасы катары тилди үйрөнүү боюнча ишмердүүлүгүнө, таанып-билүү ишмердүүлүгүн башкарууга, кепти өнүктүрүүгө жана инсандын өз алдынча өнүгүүсүнө басым жасалат. Ошондуктан кептик-тилдик билимдерди алууга жана көндүмдөрдү колдонууга, тил бирдиктерин колдонуу эрежелерин билүүгө жана ишке ашырууга, үйрөнүп жаткан тилдин ээси болгон элдин маданиятын ушул тилдин каражаттары аркылуу билүүгө багытталган экинчи тилге ээ болууга умтулган инсандын таанып билүү жана коммуникативдик ишмердүүлүгүн уюштурууну билдирүүчү сунушталган интегративдик мамилеге көңүл бурулду.

3. Орус тилин окутууда жана чет өлкөлүк студенттердин сөзүн өстүрүүдө интегративдик мамиле коммуникативдик (анын ичинде тилдик, кептик жана тексттик) жана лингвомаданий компетенциялар менен тыгыз байланышта ишке ашат. Чет өлкөлүк студенттердин орусча кезин калыптандыруу максатында окутуу жана тилдик-кептик материалды берүү системалык-функционалдык мамиленин – тилдин деңгээлдерин билүүгө багытталган системалуулук принциптерин интеграциялоо аркылуу ишке ашууга тийиш.

4. Орус тилин чет тил катары ийгиликтүү окутуу орус тилинин жана эне тилдин тилдик материалын салыштырма талдоого, потенциалдуу жана факт жүзүндөгү интерференцияны, ушул интерференциянын булактарын аныктоого жана ушулардын негизинде лингводидактикалык сыпаттоого жол ачкан орус тилинин жана эне тилдин тилдик материалын салыштырма анализди ишке ашыруу аркылуу гана мүмкүн. Паремнологиялык бирдиктердин семантикалык мазмунунун байлыгы да, логикалык-семиотикалык түзүлүшүнүн татаалдыгы да, грамматикалык жол-жоболоштуруунун типтеринин ар түрдүүлүгү жана лингвоэстетикалык баалуулугу да окутуучунун көз алдында туруусу зарыл.

Изилдөөчүнүн жеке салымы:

– иш изилдөөчү тарабынан өз алдынча аткарылды, тыянактарды автор өзү чыгарды жана сунуштарды иштеп чыкты;

– контрастивдик методиканын жана окуучунун эне тилинин өзгөчөлүктөрүн эске алуу өңүтүнөн караганда макал-лакаптардан жана фразеологизмдерден турган окуу материалдарын берүүнүн инновациялык формалары (кластерлерди, ассоциативдик схемаларды, менталдык карталарды пайдалануу ж.б.);

– илимий-методикалык адабиятты талдоонун жана чет өлкөлүк студенттер үчүн окуу китептеринен, окуу куралдарынан жана сөздүктөрдөн тандалып алынган макал-лакаптарды жана фразеологизмдерди сандык, сапаттык анализдин негизинде коммуникативдик (кептик) жана лингвистикалык (тилдик) жыштыктын түшүнүктөрү ажыратылды;

– изилдөөнүн натыйжалары орус тилин чет тили катары окутуу боюнча аракеттеги программаларды жакшыртууда жана оптималдаштырууда, орус тилиндеги сөздү өнүктүрүү боюнча окуу куралдарын жазууда жана чет өлкөлүк тайпалардын студенттери үчүн макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин эки тилдеги сөздүгүн түзүүдө пайдаланылды.

Изилдөөнүн апробациясы. Изилдөөнүн натыйжалары Абай атындагы Казак улуттук педагогикалык университетинин орус тилин окутуунун теориясы жана методикасы кафедрасынын жыйындарында (2013-2017), на кафедре русского языка КазМУ им.С.Д. Асфендиярова (2014-2016), Аблай хан атындагы КазЭМЖДТУ теориялык жана колдонмо тил илими кафедрасында (2018-2019), К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин орус тили жана адабияты кафедрасынын кеңейтилген жыйындарында (2018-2019) талкууланды. Эксперименталдык окутуунун баардык этаптарында орус тилин чет тил катары окуп жаткан 119 чет өлкөлүк студент катышты.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы:

Диссертациянын темасы боюнча изилдөөчү тарабынан 100дөн ашык илимий материалдар жарыяланды, түздөн-түз тема боюнча 33төн ашык материал, анын ичинде 26 макалар (1 скопус, РФнын РИНЦ системасына кирген 7 макала, КРнын РИНЦ системасына кирген 12 макала) жана 1 монография, 6 окуу-методикалык колдонмо жарыяланды.

Диссертациялык иштин түзүмү жана көлөмү. Иштин жалпы көлөмү 329 компьютердик текстти түзөт. Иш киришүү бөлүгүнөн, ар бири өзүнчө тыянактарды жана сунуштарды камтыган төрт баптан, жалпы тыянактардан жана сунуштардан, 359 аталыштагы колдонулган адабияттардын тизмесинен 7 таблицадан, 2 диаграммдан, 1 сүрөттөн турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделет, илимий аппараттын негизги мүнөздөмөлөрү, иштин максаты, милдеттери, объектиси, козголгон проблемалар, предмети, гипотезалар, методологиялык негиздери

чагылдырылды, иштин илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык мааниси, изилдөөнүн негизги этаптары, натыйжалардын аныктыгы жана негиздүүлүгү, коргоого алынып чыгуучу жоболор көрсөтүлдү.

Биринчи бап “Орус тилин чет тил катары окутуунун теориялык негиздери” деп аталат жана ал үч бөлүктөн турат:

1. Орус тилин чет тил катары окутуунун методикасынын өнүгүшүндөгү традициялар жана жаңы тенденциялар;

2. Чет өлкөлүк студенттердин орусча сөзүн өстүрүү методикасынын лингвистикалык жана психолингвистикалык өнүттөрү;

3. Кептик компетенция чет өлкөлүк окуучулардын орусча сөзүн өстүрүү методикалык системасынын түпкү категориясы.

Ушул бапта “Орус филологиясы” адистигинде окуп жаткан чет өлкөлүк студенттерди орус тилине окутуунун проблемасынын азыркы учурдагы абалына системалык-түзүмдүк жана коммуникативдик ыкмаларды колдонууга илимий-методологиялык анализ жүргүзүлдү. Психологиялык-педагогикалык адабиятты талдоонун негизинде орус тилин чет тил катары окутуунун методикасынын өнүгүшүндөгү традициялар жана жаңы тенденциялар, анын ичинде чет өлкөлүк тажрыйба, ушул чөйрөдөгү изилдөөлөрдүн магистралдык багыттары иликтенди; окутуунун коммуникативдик методунун алкагында орус тилине окутуунун ыкмалары системалаштырылды.

Казакстандагы тил саясаты азыркы кезде жигердүү изденүүдө. Республиканын элдеринин тилдерин өнүктүрүүнүн учурдагы стратегиясы үч негизги максатты көздөйт:

- мамлекеттик тилдин (казак тилинин) социалдык-коммуникативдик функцияларын андан ары кеңейтүү жана бекемдөө;
- орус тилинин жалпы маданий функцияларын сактоо;
- Казакстан элдеринин тилдерин өнүктүрүү.

Окутуунун жаңы ыкмаларын иштеп чыгууда, асыресе интегративдик ыкмада, функционалдуу кош тилдүүлүк концепциясы мааниге ээ, анткени эне тилдин жана кошумча тилдин функциялары такталып, кош тилдүүлүктүн ар түрдүү деңгээлин, тактап айтканда улуттук-орус жана орус-улуттук кош тилдүүлүктүн паритетин калыптандыруу мүмкүнчүлүгү түзүлөт.

Кош тилдүүлүктүн проблемалары белгилүү казак жана кыргыз окумуштуулары: С.С. Кунанбаева, З.А. Ахметжанова, Л.А. Шейман, П.И. Харакоз, А.О. Орусбаев, К.Д. Добаев, М.Р. Кондубаева, М.Ж. Джусупов, Н.П. Задорожная, Г.А. Куттубаева, М. Дж. Тагаев жана башкалардын эмгектеринде изилденген, анткени Кыргызстанда мындай тажрыйба ийгиликтүү колдонулган.

Тилди окутуунун методикасынын азыркы замандагы өнүгүү этабында

чет өлкөлүктөрдүн орусча кебин өстүрүү маселелери жигердүү изилденүүдө (Т.А. Ладыженская, Н.Е. Богуславская, В.Н. Капинос). Орус тилин чет тил катары окутуу методикасында бул тема О.Д. Митрофанова, М.Н. Вятютнев, В.Г. Костомаров, Л.М. Верещагин, Е.А. Быстрова ж.б. эмгектеринде кенен ачылган. Кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнө өз ара байланышта окутуу өңүтүндө ата мекендик методикада Р.С. Рахметова, Р.А. Абузьяров, М.Р. Кондубаева, К.Д.Добаев, Н.А. Ахметова, М.Х. Манликова, С.Н. Абдуллаев, А.Ж. Мурзалинова, Н.Ф. Коряковцева, Е.В. Зеленина тарабынан изилденген.

Окуу тексттерин колдонуу менен сөз өстүрүүнүн методикасынын маселелери А.В. Текучев, Ладыженская Т.А., Г.Г. Городилова, Л.П. Добраев, А.И. Домашнев, Н.В. Кулибина, Е.А. Пореченкова, И.А. Фигуровский ж.б. эмгектеринде кеңири изилденген. Бүтүндөй жана толук тексти түзүүнүн мыйзамченемдүүлүктөрүн аныктоо менен байланышкан методикалык иштер Л. М. Лосева, Н. А. Пленкин, В. Н. Мещеряков, Г. Я. Солганик, В.И. Капинос, Е.И. Никитина, И.П. Севбо, Л. П. Добраев ж.б. тарабынан улантылган.

Методикалык максаттарда тилдерди салыштырма анализдин жана сыпаттоонун теориялык негиздери тууралуу изилдөөлөр жүрүүдө (У. Вайнрайх, А.Е. Карлинский, В.Д. Аракин, В.Ю. Розенцвейг, В. Исенгалиева, Р.А. Шаханова, М.Ж. Джусупов, С.Н. Абдуллаев, М. Дж. Тагаев, Э.Д. Сулейменова).

Методикалык илимде жана лингвистиканын теориясы, стилистика жана тексттин прагматикасы тууралуу эмгектерде тилдин коммуникативдик функциясын ишке ашыруу өңүтүнөн баарлашууга окутуунун маселелери актуалдашууда, башкача айтканда, эне тилин жана бөлөк тилди окутууда коммуникативдик ыкманын концепциясы иштелип чыгууда. Тилди окутуунун жаңы технологияларын иштеп чыгуу проблемаларына М.Джусупов, М.Р. Кондубаева, К.Д.Добаев, Н. А. Ахметова, М.Х. Манликова, Р.А.Шаханова, А.Б. Туманова, У.А. Жанпеисова, С.Н. Абдуллаев, Д.К. Омурбаева, Г.А. Куттубаева ж.б. башка бир катар окумуштуулардын эмгектери арналган.

Окутуу процессинин ийгиликтүүлүгү, орус тилин чет тил катары үйрөнүүнүн рационалдык жолдорун табуу лингводидактиканын гана эмес, ага тутумдаш илимдер – лингвомаданият жана психолингвистиканын жетишкендиктери менен байланыштуу. Тилдин жана ойлоонун өз ара мамилелеринин проблемалары советтик психологдордун эмгектеринде терең изилденген. Интериоризация теориясынын негиздөөчүсү Л.С. Выготский тилдин жана ойлоонун проблемаларын изилдеп, бул түшүнүктөрдүн генетикалык тегинин айырмачылыгын аныктаган. Ички кептин проблемалары, анын жаралуу механизмдери, анын ойлоого жана тышкы кепке катышы П.Я. Гальперин, Н.И. Жинкин, Л.С. Соколов жана

башкалардын изилдөөлөрүндө каралган. Ички кептин жаралуу механизминин татаалдыгын белгилөө менен алар анын ойдун калыптанышына жана айтылышына таасирин баса белгилешкен, анткени ички кеп кеп ишмердүүлүгүнүн баардык түрлөрүндө катышат.

Чет тилдерди окутуунун методикасында соңку он жылдыкта өзөгүндө адам тарабынан маалыматты түшүнүү, кайра иштеп чыгуу жана сактоонун түпкүрдөгү психологиялык механизмдери тууралуу түшүнүктөр жаткан психологиялык теориялар, стратегиялар өнүгө баштады. А.А. Леонтьев, А.Р. Лурия сыяктуу психологдор кептин коммуникативдик багытталышын жана жогорку психикалык процесстер менен ажырагыс байланышын баса белгилеп келишет: “Анын (бөбөктүн) кебинин өнүгүшү баарыдан мурда, анын бааралашуу жөндөмүнүн өсүшү”. Алардын изилдөөлөрү методикадагы жаңы багытка – тилди окутуунун жана сөздү өстүрүүнүн когнитивдик-коммуникативдик ыкмаларына жол ачты.

Текст – бул адамдын ойлоо ишмердүүлүгүнүн продуктысы экендиги тууралуу факт окутуудагы мааниге ээ: дал ушул текстте тилдин жана ойлоонун өз ара байланышы даана көрүнөт. Биз аныктаган изилдөөнүн теориялык-методологиялык негиздеген баштапкы жоболордун (лингвистикалык, психоллингвистикалык, лингвомаданий, интегративдик ж.б.) жыйындысы жалпы жонунан төмөнкү жоболорду камтыйт:

1. Орус тилин чет тили катары окутуунун жогорку окуу жайларындагы теориясы жана практикасы Казакстан Республикасында билим берүүнү жакшыртуу шартында тилди комплекстүү үйрөнүүнү билдирген кепти калыптандыруунун жана өстүрүүнүн интегративдик технологиясын киргизүүнү, конкреттүү максаттарды жана милдеттерди аныктоону, когнитивдик стратегияларды иштеп чыгууну билдирген тилдин паремиологиялык бирдиктерин жана рационалдуу уюшулган текст ишмердүүлүгүн окуунун антропоборбордук ыкмалардын илимий негиздеринин жетишсиз иштелип чыккандыгын далилдеп турат.

2. Орус тилин чет тили катары окутуунун методикасы боюнча изилдөөлөрдүн негизги багыттары орус тили менен орус маданиятынын өз ара байланышын жана таасирин окуп-үйрөнүү менен айкалышууга тийиш. Маданият аралык коммуникацияга окутууга багытталган изилдөөлөр кеңири өнүгүүдө, тилди үйрөнүүчүлөрдүн ошол тилди жараткан элдин маданияты менен жашоо мүнөзүн билүү милдети турат. Анткени башка маданиятты билбей туруп ошол маданиятты жараткан тилди толук үйрөнүү мүмкүн эмес, тил орус концептосферасын (Д.С. Лихачевдун термини) түшүнүүнүн ачкычы.

3. Тил инсаны түшүнүгүн лингвометодикалык андоо кызыктуу жана жемиштүүдөй көрүнөт. Бул түшүнүк кептик инсандын көп катмарлуу жана көп компоненттүү парадигмасын билдирет, ал бир жагынан тилдин түрдүү

денгээлине жараша, экинчи жагынан кеп ишмердүүлүгүнүн негизги түрлөрүн эске алуу менен, үчүнчү тараптан баарлашуунун темасына, чөйрөсүнө жана кырдаалга жараша ажыратылат. Коммуникативдик жүрүм-турумду талдоо менен байланышкан изилдөөлөрдүн багыты жигердүү өнүгүүдө (Ю.Н. Карауловдун, И.А. Стерниндин эмгектери).

4. Методикадагы денгээлдик ыкмалар окутуучунун билим берүү процессинин катышуучусу катары ролун жаңыча түшүнүүнү шарттады; окутуунун индивидуалдуу стили, окутуунун стратегиясы, кесиптик мүнөз, компенсациялык каражаттар сыяктуу түшүнүктөрдү кароо.

5. Азыркы учурда окутуунун коммуникативдик методунун алкагында орус тилин окутуунун ар түрдүү ыкмалары жана жолдору тууралуу кеп кылууга болот. Тигил же бул ыкманы тандап алуу ар кандай факторлор менен аныкталат: окутуунун максаттары жана шарттары, окутуунун мазмуну, окуучулардын индивидуалдык өзгөчөлүктөрү ж.б. Биздин изилдөөнүн максаттары үчүн төмөнкү ыкмаларды бөлүп кароо мааниге ээ: интегративдүү, ишмердүүлүк, социомаданий, бүтүн, инсандык, окуучуга борборлоштурулган, кызматташ окутуу.

6. Лингвистикалык изилдөөлөрдүн жетишкендиктерин жалпылап, кептин калыптанышында текст негизги мааниге ээ деген тыянакка келебиз, анткени ал тилдин грамматикалык эрежелерине жараша уюшулган, конкреттүү кептик милдетти чечүүгө багытталган кеп жаратуунун продуктысы. Ошентип, бир эле ойду ар кандай текст менен билдирүү аркылуу чет өлкөлүк студенттерди чет өлкөлүк студенттердин орусча кепин калыптандыруу жана өнүктүрүү проблемалары толук чечиле элек, тексттин ички жана тышкы түзүмүн, тилдин элестүү жана паремиологиялык бирдиктерин өздөштүрүү, анткени чет тилде маалыматты түшүнүү чоочун маданиятты кабылдоо процесси жана ал адамдын өзгөчө ойлоо ишмердүүлүгүн топтоштурууну талап кылат.

Экинчи бап “Образдуулукту окутуунун методдору жана ыкмалары чет өлкөлүк студенттердин орусча сөзүн өстүрүүнүн каражаттары катары” деп аталып, ар бири маанилүү темаларга арналган үч бөлүктөн турат:

1. Тилдердин лингвомаданий өз ара аракеттенүүсү изилдөөнүн предмети катары;

2. Салыштырмалуу лингводидактикалык изилдөөнүн предмети: орус жана кытай тилдериндеги макал-лакаптардагы жана фразеологизмдердеги образдуулуктун улуттук-спецификалык өзгөчөлүктөрү;

3. Орус жана кытай тилдериндеги макал-лакаптар жана фразеологизмдер пайда кылган кептик интерференция.

Кепти үйрөнүп жаткан тилде түшүнүү процессинде чет өлкөлүк

окуучуларда топтолгон, кеп түзүү үчүн зарыл болгон *билимдер* активдешет, дүйнөнүн калыптанган жалпы тил картинасы “ишке киришет”. Дүйнөнүн картинасын көп изилдөөчүлөр “концептуалдуу билим - конкреттүү тилдин жана маданий-этникалык шарттардагы адамдын тажрыйбасынын натыйжасы” деп эсептешет (В.И. Постовалова, Б.А. Серебренников).

Казак окумуштуусу Э.Д. Сулейменованын пикири боюнча, экинчи тилди өздөштүрүү процессинде тилден тышкары билимдер да жигердүү катышат, аларга “дүйнөнүн жалпы адамзаттык, социалдык-этикалык, илимий жана тиричилик картинасы кирет. Экинчи тил калыптанып калган дүйнөнүн картинасын экспликациялоо каражаты, өз ара түшүнүүнүн куралы катары кызмат кылат, башкача айтканда, билимдердин баардык комплекси (топтому)”.

Чет өлкөлүк аудиторияга орус тилин окутуу көп учурда лингвомаданий өңүттө жүрүп, концепт кубулушу менен тыгыз байланышта. Концепт – бул адамдын аң-сезиминде калыптанган идеядуу маңыз жана Ю.Е. Прохоровдун ою боюнча, “дүйнөнүн картинасынын белгилүү бир фрагменттерин билдирүү үчүн бириккен, тигил же бул маданияттын өкүлдөрүнүн баарлашуусунда туруктуу ишке ашуучу ар түрдүү деңгээлдеги элементтердин жыйындысы”. Концепт вербалдык жана вербалдык эмес формаларда билиниши мүмкүн. Адатта концепттин ысымынын статусун алган – тил белгиси болгон сөз концепт катары чыгат, ошол аркылуу концепттин мазмуну толук жана даана берилет (*насха, вера, любовь, золото, копейка, счастье* и т.д.). Концепти билдирүүнүн вербалдык эмес каражаты символ болушу ыктымал (*кызыл түс* көп элдерде “тыюуну” билдирсе, Индияда колуктунун көйнөгүнүн түсү, *ак түс* европалыктардын жана дүйнөнүн көп өлкөлөрүндө колуктунун көйнөгү, *ак түс* – Чыгышта жесирдин көйнөгү). Вербалдык эмес концептер адамдардын жүрүм-турум стереотиптерине таасирин тийгизет, адамдын “өз” же “бөлөк” этноско таандык экендигин айрып таанууга мүмкүнчүлүк берет. Мисалы Кытайда *ак күрүч* продукт гана эмес, ал бардарчылыкты, молчулукту, жан дүйнөнүн тазалыгын билдирет.

Орус тилин жана маданиятын бирге окууда чет өлкөлүк студенттер көп маданияттуу коомдордо маданияттардын ар түрдүүлүгүн эреже катары кабыл алууга, ар түрдүү лингвомаданий топтордун өкүлдөрүнүн маданиятынын өзгөчөлүктөрүн жана окшоштуктарын көрүүгө, глобалдуу адамзаттык процесстерде өзүнүн ролун жана ордун билүүгө үйрөнөт.

Чет өлкөлүк студенттердин коммуникативдик компетенциясынын калыптанышы макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин, учкул сөздөрдүн материалында ишке ашырабыз, анткени аларда курчап турган чөйрөнү кабыл алуунун жана аңдап-билүүнүн улуттук-маданий ыкмасы, адамдардын таанып-билүү жана социалдык тажрыйбасы даана

чагылдырылган. Элдин когнитивдик эс-тутуму катары тилдин улуттук-маданий колоритинде анын көп кылымдык ой толгоосу жана байкоолору, руханий баалуулуктары жана салт-санаасы камтылган.

Биз макал-лакаптарды фразеологизмдер призмасынан кароого аракет кылдык. Номинативдик фразеологиялык сөздөр сыяктуу эле, коммуникативдик фразеологиялык сөздөр, анын ичинде макал-лакаптар да тилде даяр түрүндө иштейт, башкача айтканда, алар баарлашуу убагында жаралбайт, “даяр түрдө, бекитилген, даана, анык мааниси, курамы, түзүмү” менен бирге эс-тутумдан кептик аракетке жараша кайра чыгат. Фразеологизмдердин жалпылыгы менен катар изилденген тил бирдиктери өзгөчөлүккө да ээ – бул анын маанисинин бүтүндүгү. Фразеологиялык бирдиктин бүтүндүгү – бул анын бөлүнбөстүгү, толук айтылганда гана мааниге ээ болушу. Эгер бүтүндүгүн бузсак, анда дефразеологизация моменти келет, маанисин жоготот. Фразеологиялык айтым үчүн андагы компоненттердин биримдиги, жалпы мааниге баш ийгендиги мүнөздүү. Ансыз учкул сөз касиетин жоготот. Макал-лакаптар бир бүтүндүк мааниге ээ, аны түзгөн компоненттердин маанилеринин суммасы берилген мааниден ашпайт.

Орус жана кытай тилдериндеги фразеологизмдердин, макал-лакаптардын окшоштугун жана айырмачылыгын аныктоо максатында көркөм тексттерде, адабиятта, аңгемелерде, тамсилдерде кездешүүчү (антропоборбордук дагы) же күнүмдүк турмушта колдонулуучу, номинаборбордук (компоненттери жан-жаныбарлар, предметтер ж.б.) 150дөн ашык жыштык бирдиктер иликтенди. Айбанаттар, куштар жана өсүмдүктөр менен байланышкан концепттер ачык коннотацияга ээ. Маданий коннотациялардын калыптанышы ушул сөздөрдүн тилди алып жүрүүчүлөрдүн турмушундагы ролу, алардын диндеги, мифологиядагы, фольклордогу ролу, реалдуу нерселердин касиеттери жана алар жараткан ассоциациялар менен тыгыз байланыштуу. Ошол эле учурда ушул эле сөздөр башка маданияттарда конкреттүү гана предметтерди супсак билдирген, кошумча элес, туюм жана ассоциацияларды жаратпаган кадыресе сөздөр. Мисалы байыркы кытайлар азык, кийим, кагаз, үй, жамынчы, төшөк катары эсептеп, жашоону ансыз элестетпеген *бамбук* фразеологияда жыш кездешет.

Мунун баары окуучуларда *лингвистикалык жана экстралингвистикалык билимдердин комплексин* макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин, учкул сөздөрдүн материалында түзүлүшүнүн эффективдүүлүгүн айкындап турат, анткени аларда курчап турган чөйрөнү кабыл алуунун жана аңдап-билүүнүн улуттук-маданий ыкмасы, адамдардын таанып-билүү жана социалдык тажрыйбасы, элдин когнитивдик эс-тутуму катары тилдин улуттук-маданий колоритинде анын көп кылымдык ой

толгоосу жана байкоолору, руханий баалуулуктары жана салт-санаасы даана чагылдырылган.

Макалдар жана лакаптар айтылышынын грамматикалык толуктугу менен айырмаланат. Алардын баары туруктуу сөз айкаштары, же тилчилер айткандай клише (кеп калыбы) болуп эсептелет. Макалдар жана лакаптар гана калыпка салынган, туруктуу деп эсептелбейт. Айрым фразеологиялык сөз айкаштары («*заклятый враг*» сыяктуу), курамдык терминдер («*железная дорога*»), кызматтык байламталар («*тем не менее*» жана «*тому подобное*»), акырында ар кандай адабий, публицистикалык жана оозеки штамптар (мисалы, «*так сказать*», «*на сегодняшний день*» ж.б.) туруктуу. Макалдардын, лакаптардын жана фразеологизмдердин мазмунун ачууда эң негизги милдет тексттин мазмунун жеткирүү, кептин элестүүлүгүн чагылдыруу, эне тилинен окшош, уйкаш учкул сөздү мисал келтирүү. Албетте, бул иш тарых, адабият, маданият, мифология жана классикалык жана заманбап адабият тууралуу терең билимди талап кылат. -

Чет өлкөлүк студенттер орус тилинде публицистикалык тексттер менен иштөөдө «*Белая ворона*», «*Брать быка за рога*», «*Бирюком жить*», «*Важная птица*», «*Рука руку моет*», «*А воз и ныне там*» ж.б.у.с. сөз айкаштарын түшүнүүдө кыйналышат. Бир тилде окшош фразеологиянын жоктугу маанилеш айтымдын башка тилде болушу менен толукталат. Окутуучунун милдети – ушул фразеологизмде («*Белая ворона*») кеп куш жөнүндө эмес экендигин, а «*ворона*» сөзү башкалардан сырткы келбети, ой жүгүртүүсү, экстраваганттык жүрүм-туруму менен айырмаланган адам тууралуу элестүү айтылганын түшүндүрүү.

Чет өлкөлүк студенттерге орус тилин окутуу методикасында когнитивдик ыкманын позициясынан караганда ой жүгүртүүгө, анализге, лингвистикалык жана экстралингвистикалык факторлорду салышырууга, эне тилинин өзгөчөлүктөрү менен параллель жүргүзүүгө үйрөтүү башкы максаттардын бири.

Бул ой кыргыз окумуштуусу А.М. Нурматовдун эмгектеринде белгиленген: “Фразеологиялык бирдик жөнөкөй сөздөн же сөз айкашынан өзгөчөлөнгөн, айырмаланган сөз бирдиги. Орус фразеологиясын окутууда окуучунун эне тилинин өзгөчөлүктөрүн эске алуу зарыл”. Кыргыз мектептеринде орус тилин окутууда заманбап фразеологиянын “лингводидактиканын практикалык керектөөсүнө жараша багытты тандап алуу” максатка ылайык. Макалдардын, лакаптардын жана фразеологизмдердин образдуу маанисин түшүнүүдө чет өлкөлүк студенттер эне тилиндеги окшош мисалдар менен салыштырат. Мисалы, *белая ворона* орус фразеологизмин лексико-семантикалык талдоодо студенттер эквиваленттүү «*Журавль среди кур*» фразеологизмин эске салышат.

Орус тилин чет тил катары окутууда орус жана кытай тилдериндеги кээ бир макал-лакаптар жана фразеологизмдер компоненттеринин курамы боюнча айырмаланганы менен, образдуулугу менен окшош болгондуктан, аларды которуу кыйынчылык жаратпайт. Мындай топко *үй-бүлө, ата-эне, балдар, бакыт, кайгы, кубаныч, оору, тагдыр* сыяктуу концептуалдуу түшүнүктөрдү чагылдырган фразеологизмдер жана паремиологиялык бирдиктер кирет. Мисалы орус тилиндеги «*Дома и стены помогают*» айтымын чет өлкөлүк кыйынчылыгы жок эле түшүнө алат, анткени “үй” концепти көп тилде “*жылууулук*” “*коргоо*”, “*жакындар*” менен байланыштуу ассоциация жаратат. Окуучулар кытай тилинен окшош макал-лакаптарды келтирет: «*Дома и тысяча дней приятны, а выйдешь за ворота – один час труден*» - 在家千日好, 出门一时. Башка да мисал келтирели. Орус тилиндеги «*Шума много, а толку мало*» деген айтымды талдоодо студенттер эне тилинен үн менен байланыштуу эквивалент табышат: «*Полная бочка молчит, а пустая гремит*» - 满瓶不响 · 半瓶叮当.

Орус жана кытай тилдериндеги макал-лакаптар жана фразеологизмдер аркылуу жаралган интерференция проблемалары билингвизм жана котормо маселелери менен алектенген лингвисттердин көптөн бери көңүл борборунда. Бул маселе лингводидактика да маанилүү орун ээлейт. Интерференция жана анын себеби айрым сүртүмдөр, мисалы макал-лакаптар жана фразеологизмдер дүйнөнүн тил картинасында туруктуу сакталып келет. Ар бир тилде интерференция өзгөчөлүккө ээ. Мисалы «*Когда рак на горе свистнет*» деген орусча фразеологизм кытай тилиндеги «*Когда солнце взойдет с запада*» (кыргыз жана казак тилиндеги “*Төөнүн куйругу жерге тийгенде*” маанилеш).

Лексикалык каталардын типтерин билүү, аларды классификациялай билүү окутуучуга алардын алдын алууга жана окуучулардын сөз байлыгын өстүрүүдө жана тилге үйрөтүүдө диагностика кылууга жардам берет. 1.3.2. таблицада чет өлкөлүктөрдүн сөзүндөгү лексикалык каталардын типтери көрсөтүлгөн.

Таблица 1.3.2 - Чет өлкөлүктөрдүн сөзүндөгү лексикалык каталардын типтери

Лексикалык каталардын мисалдары	Лексикалык катанын себептери
1. Кассир наконец-то сказала «ага» («согласилась помочь»).	Лексикондо андай сөздүн жоктугу.
2. Друзья любили вечерами «совершать прогулки (гулять) по саду».	Синонимдердин - этиштик-заттык сөздөрдүн орун алмашуусу, стилдин бузулушу.
3. У него «организационный (организаторский) талант».	Паронимдердин алмашуусу.

4. Это у нас в обычае не можно (противоречит обычаю).	Антонимдердин алмашуусу.
5. Собака жила в своем доме.	Ассоциация жараткан сөз менен алмаштырып алуу.
6. Лягушка превратилась в красивую красавицу.	Ашыкча сөз, уңгусу бир сөздөрдү кайталоо.
7. Я люблю молоко говядины (вместо: коровье молоко).	Лексикалык шайкештиктин бузулушу.
8. Они работают спустя руки.	Фразеологизмдин бузулушу.
9. Они разговаривали об этом.	Этиштин түрлөрүнүн, формаларынын алмашуусу.

Чет тилди үйрөнүү көп окумуштуулар тарабынан адамдын өзгөчө ишмердиги катары каралат, үйрөнүп жаткан тил тууралуу билим эне тилдеги билимге негизделет. Паремикалык бирдиктер, анын ичинде биз сунуштаган “Адам жана анын дүйнөсү” концептке байланыштуу орус жана кытай тилинде салыштырылуучу макал-лакаптар жана фразеологизмдер тематикалык жактан башкалардан кескин айырмаланбайт. Алар да студенттерди өлкөнүн табияты, флорасы жана фаунасы, элдин диний ишенимдери жана салттары менен тааныштырат. Семантикалык жактан дал келип, метафоралар, макал-лакаптар жана фразеологизмдер типтүү кырдаалда коннотативдик мааниге ээ, образ жаратат, улуттук-маданий колорит берет.

Типологиялык лингвистика тилди жалпысынан жана анын айрым деңгээлдерин окуп-үйрөнүүнү билдирет. Ошондуктан тектеш жана тектеш эмес тилдердин фразеологиялык системалары салыштырма- типологиялык анализге дуушар болот.

“Казакстандын жогорку окуу жайларында окуган чет өлкөлүк студенттерге орус тилинин макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасын жана паремиологиясын окутуунун мазмуну” деп аталган үчүнчү бап үч бөлүктөн турат:

1. Чет өлкөлүк студенттердин орусча сөзүн өстүрүү боюнча тилдик-кептик материалдын мазмунун аныктоонун илимий негиздери;

2. Казакстандын жогорку окуу жайларында окуган чет өлкөлүк студенттер үчүн орус тили боюнча программалардын, окуу китептеринин жана окуу куралдарынын мазмунун талдоо;

3. Орус тилинин макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасын жана паремиологиясын окутууда чет өлкөлүк студенттердин орусча сөзүн өстүрүү үчүн заманбап технологияларды колдонуу менен көнүгүүлөрдүн көп аспектилүү системасы каралат; чет өлкөлүк студенттердин орусча сөзүн өстүрүү боюнча тилдик-кептик материалдын мазмунун аныктоонун илимий негиздери аныкталат; Казакстандын жогорку окуу жайларында окуган чет өлкөлүк студенттер үчүн орус тили боюнча программаларынын, окуу

китептеринин жана окуу куралдарынын мазмунун талдоого алынат.

Салыштырма анализ мааниси жана колдонулушу боюнча бирдей грамматикалык категориялардын шайкештигин аныктоону; эне тилде жана үйрөнүп жаткан тилде аналогу кездешпеген категорияларды табууну; эки тилдин тең макал-лакаптарынын түзүмдүк-семантикалык өзгөчөлүктөрүн, орус жана кытай тилдеринин макал-лакаптарынын жана фразеологиялык бирдиктеринин коннотативдик семантикасын аныктоону билдирет. Ар бир тилде образдуу каражаттар, идиомалар бар жана алар кепке өзгөчө колорит берет, ошол эле учурда кепти түшүнүүнү татаалдаштырат. Бул проблеманы изилдөө көрсөткөндөй, *аюу, карышкыр, түлкү, арстан, коён, маймыл, ит, мышык, короз, тоок, эшек, чочко* сыяктуу жаныбарлардын аттары жыштык деңгээли жогору жана көркөм адабиятта (тамсилдерде, элдик оозеки чыгармачылыкта) көп колдонулат. Зоонимдер, биз жогоруда белгилегендей, адамды, нерсени жана кубулушту, алардын ички (символикалык) жана тышкы (коннотативдик) касиеттерин элестүү мүнөздөөнүн эң мыкты каражаттарынын бири.

Тигил же бул элдин макал-лакаптарын билүү тилди үйрөнүүгө шарт түзбөстөн, ошол элдин ой-санаасын жана мүнөзүн жакшы түшүнүүгө өбөлгө түзүт. Англичандар айткандай, *As the people, as the proverb (Эл кандай болсо, макалдары да ошондой)*» (М.И. Дубровин). Бул маселелер салыштырма талдоо аркылуу чечилет жана биздин изилдөөдө чет өлкөлүк студенттерге орус тилинин макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасын жана паремиологиясын окутуу методикасынын лингвистикалык негизи болуп эсептелет.

Мындай жол фразеологиялык бирдиктердин көбүнүн потенциалдуу интерференциясын болжолдоого жана төмөнкүлөргө мүмкүнчүлүк берет:

1) ушул бирдиктердин материалында түрдүү кеп ишмердүүлүгүндө сөздү өстүрүү;

2) студенттердин кебинде макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин активдүү жана пассивдүү байлыгын түзүү;

3) түрдүү кеп ишмердүүлүгүндө фразеологизмдерди адекваттуу түшүнүүгө жана колдонууга машыктыруу;

4) үйрөнүп жаткан тилдин дүйнөнүн фразеологиялык картинасын өздөштүрүү процессинде студенттердин интеллектуалдык дараметин өстүрүү.

Ошентип, чет тилдүү (кытай тилдүү) аудиториянын студенттеринин сөз байлыгын өстүрүүгө арналган тилдик материал жана анын мазмуну түрдүү мүнөзгө ээ: анда лексикадан, макал-лакаптар, фразеологизмдерден тартып үйрөнүп жаткан тилдеги бүтүндөй тексттер, көркөм материалдар бар.

Мындай материалды тандоо өз эне тилин (кытай) жана окуп жаткан тилди (орус тилин) лингвистикалык, лингвомаданий, психолингвистикалык, этнопсихологиялык, лингвостатистикалык ж.б. параметрлердин алкагында салыштырма изилдөөгө негизделет.

Азыр паремияга өзгөчө көңүл бурулууда. “Паремиология” сөзү грек тилинен паремия (paroimia) келип чыккан жана аңыз, накыл сөз, притча, библиядан үзүндү дегенди билдирет. Паремиология филологиянын паремияларды – макал-лакаптарды, учкул сөздөрдү, накыл сөздөрдү ж.б. фразеологиялык түзүмдөргө кирүүчү бирдиктерди изилдөөчү бөлүгү. Фольклорчулар паремиологиянын алкагында макал-лакаптарды, жаңылмачтарды, табышмактарды, тамсилдерди, б.а. кичи фольклордук жанрларды изилдейт. Тилчи-паремиологдор деле макалдарды изилдейт, бирок алардын изилдөө объектиси “макалдар жана лакаптар” деп так көрсөтүлөт.

Ошентип, макал – паремиологиянын объектиси, ал эми лакап – фразеологиянын объектиси. Лингвистикада паремиологиянын орду, анын фразеология менен катышы, паремиологиянын объектиси жана паремиографиянын теориялык негиздери тууралуу маселелер ачык бойдон калууда. Макалдар менен лакаптар фразеологияны кенен түшүнгөн окумуштуулар тарабынан фразеология тутумуна киргизилип келет. Кыскасы филологияда макалдарды жана лакаптарды изилдеген багыт пайда болду жана ушул багыттын ичинде алар паремия деп аташат.

Макалдардын фразеологизмдерден айырмасы жетишерлик. Макалдардын негизги өзгөчөлүгү алардын дидактикалык маңызында (*Ешь проста - проживешь лет до ста*). Макалдарга баалоо, аксиологиялык критерий мүнөздүү (*Лекарство хуже самой болезни*), ал эми фразеологизмдердин аксиологиялык даражасы төмөн. Макалдарда логикалык бүтүндүк жана түрткү берүүчү мотивдердин болушу аларды фразеологиялык бирдиктерден айырмалап турат (*Болезнь человека не красит; Держи голову в холоде, живот - в голоде, а ноги - в тепле*), фразеологизмдер түшүнүк менен көбүрөөк байланыштуу. Кийинки айырмачылык макалдар формасы боюнча сүйлөм үстүрт түзүмгө ээ жана ойдун бүтүндүгү менен айырмаланат (*Свою болячку чужим здоровьем не лечат. На всякую шаль выросло по лозе, на всякую болезнь по зелью*), а фразеологиялык бирдиктер предикат сөз айкашы болсо дагы, көп учурда сүйлөм мүчөсү болуп эсептелет: *Лицом к лицу; Хоть шаром покати*.

Жогорда айтылгандардын негизинде макал фразеологизмден кырдаалды моделдештирүү, фактылык мүнөзү, логикалык бүтүндүгү, семиотикалык түзүмү жана сүйлөм түзүлүшү менен айырмаланат.

Чет өлкөлүк аудитория үчүн орус тилин окутуу боюнча программалардын, окуу китептеринин *анализи* төмөнкү милдеттерди чечүүнү белгилейт:

- окуу китептерине кирген негизги окуу каражаттары (көнүгүүлөр, тексттер, кырдаалдык диалогдор ж.б.) кытай студенттери орус тилинин номинативдик бирдиктеринин (эквивалентсиз, курчаган жана коннотатив лексика) улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн билүү талабына канчалык деңгээлде жооп берээрин аныктоо;

- окуу китептерине кирген кайсы материал окуп жаткан тилди алып жүрүүчүлөрдүн маданияты тууралуу керектүү маалымат берет (айталы педагогикалык окуу жайда орус тилин окутуу системасында “адам жана аны курчаган дүйнө” концепти менен байланышкан макалдар кандай орунду ээлейт);

- окуу китептеринде коммуникациянын бөлүгү катары лингвомаданий компетенттүүлүк кантип эске алынган;

- программанын негизги жоболору кайсылар? Окуу китебинин, окуу куралдарынын программанын мазмунуна шайкештиги.

Биз орус тили боюнча казак авторлору иштеп чыккан негизги окуу китептерин карап чыктык. Екшембеева Л.В., Нуршаихова Ж.А., Степанова Е., Торохтий Л. «Обновление гуманитарного образования» программасынын алкагында жазган «Начальный курс для иностранных студентов. Уроки русского языка» окуу китеби орус тилин билбеген башталгыч деңгээлдеги чет өлкөлүк студенттер үчүн арналган. Курс 320 саатка эсептелген. Материалды баяндоо төмөнкү негизги принциптерге таянат: практикалык багыттуулугу, этаптуулугу, активдүү коммуникативдүүлүк, өлкө таануу багыты, кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнүн өз ара байланышы, алдыны көздөө. Окуу китебинин көнүгүүлөр тутуму коммуникативдик максатта тилдин функционалдык системасын билүүгө: туура баарлашуу көндүмдөрүн жана эрежелерин калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган.

Казак авторлору тарабынан «Филология» - БВ02301 (орус бөлүмү) адистиги үчүн «Русский язык как иностранный», «Русский язык в иноязычной аудитории» типтүү программасы практикалык багытта иштелип чыккан. Көнүгүүлөрдүн учурдагы классификациясынан баш тартпастан жана окутуунун көп аспектилүү мүнөзүн эске алып, биз чет өлкөлүк студенттердин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруунун деңгээлдик ыкмасына таянган *классификацияны* сунуштайбыз, ал көнүгүүлөрдүн көп аспектилүү тутуму болуп эсептелет жана орус тилин окутууда көнүгүүлөрдүн деңгээлдик тутумун билдирет 1) тилдин статистикалык касиеттери тууралуу билимдерди, көндүмдөрдү калыптандыруучу көнүгүүлөр; 2) тилдин динамикалык касиеттери тууралуу билимдерди, көндүмдөрдү калыптандыруучу

көнүгүүлөр; 3) кеп ишмердүүлүгүнүн көндүмдөрүн калыптандыруучу көнүгүүлөр.

Орус тилин окутууда чет тилдүү студенттердин сөзүн өстүрүү технологиясын иштеп чыгуунун илимий негиздеги технологиясын, көп аспектилүү (көп деңгээлдик) көнүгүүлөр тутумун иштеп чыгуунун зарыл шарты болуп биздин оюбузча лингвопсихологиялык, психолингвистикалык жана методикалык факторлорду эске алуу эсептелет.

Чет өлкөлүк студенттерди орус тилине окутууда тилдик компетенцияны калыптандырууга багытталган көп компоненттүү көнүгүүлөр тутуму «Лексика и фразеология» дисциплинасынын окуу материалын жана окуу процессин интеграциясынын көп деңгээлдик мүнөзүнө негизделет. Көнүгүүлөрдүн мындай системасын түзүү окутуунун баардык этаптарында тилдик жана кептик тапшырмаларды аткаруу учурунда жана сүйлөө процессинде ишке ашуучу көндүмдөрдү калыптандыруунун ырааттуулугун камсыздоо үчүн зарыл.

Көнүгүүлөрдүн көп аспектилүү системасы таанып-билүү процесстерин жана алардын кеп механизмдерине рационалдуу кошууну эске алуу менен түзүлдү. Бул материалды өздөштүрүүгө жана билүүгө өбөлгө түзүп, төмөнкү нерселерди өнүктүрүүгө багытталган: а) лексикалык эстутумду; б) лингвокреативдик ойлонууну; в) лексикалык креативдүүлүктү; г) тааныш сөз жаратуучу моделдердин жана контекстин негизинде сөздөрдүн жаңы маанисин табуу жөндөмдүүлүгүн; д) тилдик аңдоону; е) тилдик интуицияны.

1.3.3. таблицасында иштелип чыккан көнүгүүлөр типологиясы көрсөтүлгөн.

Таблица 1.3.3 – чет өлкөлүктөргө орус тилин интегративдик окутуу процессиндеги көнүгүүлөрдүн типологиясы.

Жүзөгө ашыруу этаптары	Көнүгүүлөрдүн типтери	Окуу тилдик тапшырмалар	Тил инсанынын деңгээлдери
1 концептуалдаштыруу	Тил системасы тууралуу билимдерди калыптандыруучу көнүгүүлөр	семантикалык жакты өздөштүрүүгө багытталган	вербалдык семантикалык
2 интериоризациялаштыруу	Тил материалын талдоо көндүмдөрүн калыптандыруучу көнүгүүлөр	когнитивдик деңгээлди өздөштүрүүгө багытталган	лингво-когнитивдик
3 автоматташтыруу	Кеп ишмердүүлүгүн калыптандыруучу көнүгүүлөр	прагматикалык деңгээлди өздөштүрүүгө багытталган	мотивациялык

	Комплекстүү интегративдик көнүгүүлө	Коммуникативдик жана билингвалык компетенцияны калыптандырууга багытталган	
--	-------------------------------------	--	--

Текст менен иштөө түрдүү билимдерди активдештирет, алар текстке чейин аткарылат. Ассоциативдик катар болжолуу төмөнкүдөй болууга тийиш: *Абай – стихи, Казахстан, гуманист, Пушкин, перевод, «Евгений Онегин», университет имени Абая, площадь Абая, театр имени Абая, семья.* Ассоциативдик схема жазуучу жөнүндө 1.3.3- сүрөттөгү жаңы маалыматтар менен толукталат

Көрсөтүлгөн сөздөрдүн тизмеги аркылуу импровизациялык текст түзөбүз, ал жаңы тексти кабыл алууга зарыл маалыматтарды камтыйт. Мисалы, *Абай – великий казахский писатель 19 века. Он является одним из первых писателей-просветителей, автором многих произведений стихотворений. Он родился в обеспеченной семье. Много читал, интересовался творчеством писателей-классиков русской и зарубежной литературы: Пушкиным, Лермонтовым, Достоевским. Занимался переводческой деятельностью. Перевел на казахский язык фрагменты романа в стихах Пушкина «Евгений Онегин».*

Орус тилин чет тил катары окутуу методикасында окуу процессинде көркөм адабиятты колдонууга чоң маани берилет. Анын мааниси лингвистикалык жана экстралингвистикалык талаптар катуу коюлган орус филологиясы адистигине окуган чет өлкөлүк студенттерди даярдоодо өзгөчө. Көркөм текстте тилдин көп аспектилүү функциялары (эстетикалык жана коммуникативдик ж.б.) даана жана толук көрүнөт.

Комплекстүү-интегративдик көнүгүүлөр ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларга багытталган жана эркин сүйлөөгө жетишүүнү көздөйт: когнитивдик функциясына жараша эстутумдагы керектүү сөздү табуу боюнча

көнүгүүлөр, берилген кырдаалга жараша диалогдорду түзүү көнүгүүлөрү, эки номинатты керектүү предикат менен байланышкан кепти түзүү көнүгүүлөрү: *студенты – отдых, поездка – родина, кружок – шахматы*. Окуу-тилдик жана комплекстүү-интегративдик көнүгүүлөр орус тилин окутуунун комплекстүү-интегративдик ыкмасынын мазмунунда камтылууга тийиш. Образдуу лексика, макалдар жана фразеология тилде коддук маалыматка ээ, алар текстте ишке ашат, окутуунун бардык этаптарында тилдик материал катары колдонулат. Тилекке каршы, орус тилин чет тил катары окутуу практикасында студенттерди окуп жаткан тилдин “дүйнө картинасын” билүүгө жана студенттердин гуманитардык ойлонуусун калыптандырууга негиз болуучу макалдар жана фразеологизмдер жетиштүү деңгээлде эмес.

Төртүнчү бап “Эксперименталдык ишти уюштуруу жана жүргүзүү” деп аталат жана эки бөлүмдөн турат:

1. Орус тилиндеги макалдарды фразеологизмдерди кытай студенттери тарабынан билүү деңгээлин аныктоо;

2. Окутуучу эксперимент: уюштуруу, жүргүзүү этаптары, натыйжалары милдеттери, эксперименталдык ишти пландаштыруу жана уюштуруу баяндалат, калыптандыруучу эксперименттин жүрүшү сыпатталат, эксперименттердин натыйжалары математикалык талдоодон өтүп, жалпыланат.

Макалдарды жана ФБ лексикасынын окутуунун негизинде кытай студенттеринин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу үчүн биздин сунуштаган ыкмалардын эффективдүүлүгүн жогорулатуу максатында бир катар эксперименттер жүргүзүлгөн. Ал эксперименттер тек гана макалдарды жана ФБ лексикасын билүүгө арналбастан, аларды өздөштүрүүнүн эффективдүү методикасын аныктоо максатын да көздөйт.

Ар бир эксперименттин жалпы максаты – макалдарды жана ФБ лексикасын окутуунун негизинде орус тилине үйрөтүү аркылуу кытай студенттеринин прагматикалык коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу.

Эксперименталдык иш эки этапта жүргүзүлдү:

I этап (2014-2019) – орус тилиндеги макалдар жана фразеологизмдердин материалынын негизинде кепти калыптандыруунун жана өстүрүүнүн методикасы контролдук эксперимент аркылуу апробацияланды жана изилдөөнүн натыйжалары жарыяланды

II этап (2019-2020) кытай студенттеринин орусча коммуникативдик компетенциясын калыптандыруунун теориялык негиздери каралды; ыкмалар конкреттештирилди, принциптер, максаттуу милдеттер аныкталды, Абай атындагы КазУПУ, С.Асфендияров атындагы КазМУ кытай студенттери менен констатациялык эксперимент жана окутуу эксперимент жүргүзүлдү,

теориялык жана эксперименталдык изилдөөнүн натыйжалары калыпка салынды, жол-жоболоштурулду жана талкууланды.

Ар бир эксперименттин жалпы максаты – макалдарды жана ФБ лексикасын окутуунун негизинде орус тилине үйрөтүү системасында илимий-методикалык негиздерин калыптандыруу.

Орус тили жалпы билим берүүнүн алкагында адистерди даярдоо программасында окутулат да алар эл аралык компанияларда иштей алышат. Мисалы, А1 деңгээлиндеги курстун мазмунун лексика, грамматика, окуу, жазуу, сүйлөө, аудиоугуу, өлкө таануу, тилге киришүү түзөт. В1–В2 деңгээлиндегилер лексиканы, грамматиканы, окууну, жазууну, кеп практикасын, ЖМК тилин маданият коммуникацияны, кептин илимий стилин, Россиянын тарыхын жана маданиятын, орус тилине киришүү курсун окуйт.

Диагностикалык констатациялык жагдайларды аныктоого Абай атындагы Казак улуттук педагогикалык университетинин студенттери катышты. Констатациялык көрсөткүчтөр чет өлкөлүк жарандар үчүн орус тили кафедрасында такталып, иликтенди (119 адам).

Констатациялык эксперимент университетинин студенттери катышты. Констатациялык көрсөткүчтөр чет өлкөлүк студенттердин баштапкы билим деңгээлин аныктоо, зарыл болгон кептик жана прагматикалык көндүмдөрдү коммуникативдик-интегративдик ыкманын натыйжалуулугун иликтөө максатында аныкталды.

Констатациялык талдоо орус тилинин грамматикасы боюнча билимдердин, маалыматтардын даражасын берилген тапшырмаларды жана көнүгүүлөрдү аткарылышынын тууралыгын, чет өлкөлүк студенттердин билимин, көндүмдөрүн аныктоо максатында жүргүзүлдү.

Ушул констатациялык анализдин максаты диагностикалык деңгээлди текшерүү: чет өлкөлүк студенттердин сөзүнүн өсүшүн текшерүү.

Ушул талдоонун негизги милдети оозеки кептин калыптанышынын (кабарлоо, кайта айтып берүү) деңгээлин; текст жаратуу көндүмдөрүнүн деңгээлин; сөздүн тике жана кыйыр маанисин аныктоо алуу деңгээлин; тилдин образдуу каражаттарын (макалдарды жана фразеологизмдерди) түшүнүү деңгээлин; жазуу көндүмдөрүнүн калыптануу деңгээлин текстин мазмунун логикалык байланышта, түзүлүшүн сактап жаза билүү) аныктоо жана ушуга жараша тапшырмалар иштелип чыкты.

Ушул талдоонун натыйжалары каталардын көбү лексикалык, маданият таануучулук жана кептик мүнөзгө ээ экенин көрсөттү: макалдар жана фразеологизмдер, алардын негизинде жаткан эне тилинде жок образдар кыйынчылык жаратты. Аларга оң жана терс коннотативдик мааниге ээ айбанаттардын жана куштардын аталыштарына байланыштуу маанилер

кирет: «митаамдык», «ыкишоолук», «аңкоолук», «жалкоолук», «көктүк». Студенттер сөздүн тике маанисин кыйыр мааниси менен айырбаштап макалдарды жана фразеологизмдерди туура эмес колдонуп жатышты. Баардыгы 50 ката кетирилди, орточо эсеп менен 1 информантка 9дан ката туура келет. Эксперименттин жүрүшүндө орусча терс коннотативдик семантика студенттердин эне тилинде кээде оң мааниге ээ. Мисалы: кытай тилинде *Хитрый как лиса* орус жана түрк тилдеринен айырмаланып, оң мааниге ээ. “Турна” кушу кытай тилинде орус тилинен айырмаланып оң коннотацияга ээ.

Констатациялык эксперимент этабында чет өлкөлүк студенттердин Казакстан тууралуу көз караштарынын окшоштугун жана айырмачылыгын, улуттук-маданий, этникалык, кабылдоо жагдайларын билүү үчүн ассоциативдик эксперимент жүргүзүлдү. Мисалы, «С какой ассоциацией связаны у вас слова *Казакстан, Абай, Пушкин, Россия, русская зима, Рождество, Наурыз, детство?*»

Сынак учурунда стимул сөз катары «Казакстан» сөзү тандалып алынды. Экспериментке катышкан студенттерге тапшырма эки блокко – жазуу түрүндө жана оозеки формада ажыратылып берилди. Ассоциативдик эксперименттин максаты чет өлкөлүк студенттердин окуп жаткан өлкө тууралуу билим деңгээлин аныктоо, Казакстан Республикасы тууралуу объективдүү көз карашты билүү, лингвомаданий топторго мүнөздүү стереотиптерди билүү. Эксперимент убагында орус жана эне тилиндеги тилдик, кептик, прагматикалык өзгөчөлүктөр, образдар жана түшүнүктөр аныкталды. Ассоциативдик эксперименттин натыйжалары 1.1.4 таблицасында көрсөтүлдү.

Таблица 1.1.4 – Кытай студенттеринин «Казакстан» деген сөзгө байланыштуу ассоциациялары

Катышуучулардын саны 119 адам	Казакстан жөнүндө эмне билесин? Казакстан деген сөз менен кандай ассоциациялар пайда болот?	Жооптордун саны
1.	Большая территория, двуязычие, дружба народов, красивые песни	50%
2.	Перспективный бизнес	38%
3.	Теплый климат, нефть, газ, мясо, пшеница, богатые недра земли.	10%
4.	Средний уровень жизни на регионах и т.п.	2%

Ассоциативдик эксперименттин натыйжалары ар түрдүү лингвомаданий коомчулуктун өкүлдөрүнүн тилиндеги жана маданиятындагы өзгөчөлүктөрдү даана көрсөттү.

Ассоциативдик эксперимент бөлөк өлкөнүн жарандарынын биздин мамлекет тууралуу “тыштан көз карашын” билүүгө шарт түздү. Кытай студенттеринин (50%) кеңири аймакты, элдердин достугун, мукамдуу

ырлдарды элестетет, экинчи орунда – бизнеске байланыштуу образдар (38%), кен байлыктар тууралуу ойлор (10%), карапайым казактар тууралуу (2%) гана эстеген.

Студенттердин орус тилин билүү деңгээлин аныктоо боюнча анкеталык сурамжылоо аяктаган соң констатациялык талдоо жүргүзүлдү

Макалдарды жана фразеологизмдерди билүү деңгээлин аныктоо үчүн студенттерге сөздөрдүн тике жана кыйыр маанисин аныктоо боюнча бир катар тапшырмалар берилди..

2. Орус фразеологизмдерине эквиваленттүү мисалдарды табыңыз:

Туура жооптор	Студенттердин саны	Туура эмес жооптор	Студенттердин саны
Голодный как волк	38	Голодный как собака	81
Хитрая как лиса	32	Хитрый как кот, хитрый как шакал, хитрый как обезьяна	87
Трусливый как заяц	22	Трусливый как лиса, трусливый как осел, трусливый как собака	97
Устал как собака	58	Устал как осел, Устал как ишак	61
Упрямый как осел	61	Упрямый как мул Упрямый как ишак Упрямый как бамбук	58
Толстая как свинья	80	Толстый мешок	39
Здоровый как бык	43	Сильный как медведь сильный как волк	76
Красивая как лебедь	31	Красивая как журавль	88

Аткарылган тапшырмалардын жалпылоочу анализи констатациялык талдоо мезгилинде (диагностикалык деңгээл) 38% көрсөттү.

Бул тапшырманын жоопторундагы эң көп каталар лексикалык, маданий жана кептик мүнөзүндө болгон: кыйынчылыктар макал сөздөрдөн жана фразеологиялык бирдиктерден жана түпнуска (кытай) тилине каршы келген образдардан улам келип чыккан. Алардын катарына орус тилиндеги оң жана терс коннотативдик маанидеги жаныбарлардын жана канаттуулардын аттары кирет жана "куу", "жай", "чиркин", "мүмкүн эместик", "жалкоолукту" билдирген макал-лакаптар менен фразеологиялык бирдиктердин бир бөлүгү. Студенттер сөздүн түз маанисин каймана маанидеги, түшүнүксүз фразеологиялык бирдиктерди макал-лакаптар менен аралаштырышты. Орто эсеп менен бир маалымат берүүчүгө 7ден 15ке чейин ката кетет.

Сөздөрдүн түз / кыйыр маанисин, сөздөрдүн жаныбарлардын аттары менен оң же терс маанисин аныктоо көндүмдөрүн табуу үчүн төмөнкүдөй тапшырмалар сунушталды:

3. Төмөнкү сөздөр адамга карата кандай коннотацияны (баалоону) аныктаңыз? Оңбу же терспи?

Үлгү: "түлкү" сөзү орусча каймана мааниде терс мааниге ээ: "ишенимсиз, айлакер, арам адам": *хитрая как лиса*.

Заяц, бык, лебедь, журавль, змея, медведь, волк, собака, кошка (кот), мышка, лев, курица.

4. Сөздөрдүн түз жана каймана маанисин аныктаңыз:

Золотое кольцо, золотые руки, золотое сердце, железные ворота, железные нервы, каменное лице, каменное сердце.

5. Фразеологиялык бирдиктердин маанисин аныктаңыз. Эне (кытай) тилинен эквиваленттерин табыңыз:

Важная птица, волка ноги кормят, гусь свинье не товарищ, делать из мухи слона; не рыба, не мясо.

Жазуу көндүмдөрүн текшерүү максатында “Эмне үчүн мен орус тилин тандадым?” деген темада дилбаян жазуу сунушталды.

Бул текшерүүнүн максаты орус тилинин грамматикасы боюнча берилген маалыматты түшүнүү деңгээлин, чет өлкөлүк студенттердин билим базасын, көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн чагылдырган тапшырмалардын жана көнүгүүлөрдүн тууралыгын аныктоо болгон.

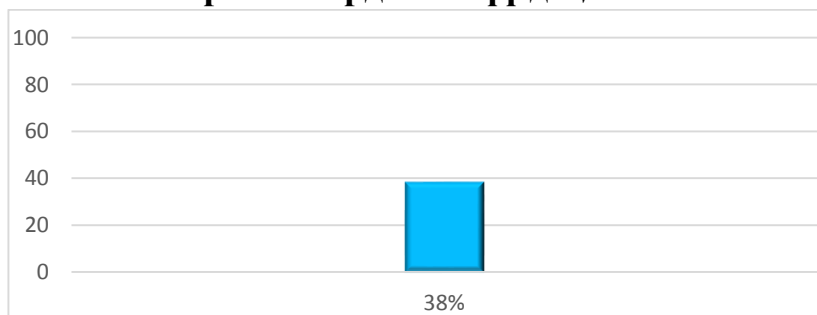
Текшерүүнүн жыйынтыгы төмөнкүдөй көрсөттү:

1) кытайлык студенттер басымдуу көпчүлүктө макал-лакаптарды жана фразеологиялык бирдиктерди эч бир элдин маданияты, каада-салты жана үрп-адаттары менен байланыштырышкан эмес, алардын тилдик бирдик катары гана идеясы болгон, ошондой эле алардын тилинде сейрек колдонулган;

2) макал-лакаптарды жана фразеологиялык бирдиктерди салыштыруу учурунда, алар сүйлөө учурунда колдонулушун кырдаал менен байланыштыра алышкан жок жана бул бирдиктердин семантикалык мааниси белгилүү бир контекстте аныкталды.

Тапшырмалардын жалпылоочу анализи констатациялык талдоо мезгилинде (диагностикалык деңгээл), о.э. орус макалдарын жана фразеологизмдерин билүү деңгээли 38% көрсөттү (диаграмма 1.1.4)

Диаграмма 1.1.4. – “Адам жана анын дүйнөсү” темасына образдуу каражаттарды билүү деңгээли

СИ – студент-информанттар. ФБ, макал-лакап билүү деңгээли - 38%.

Дароо айтып кетели, тапшырмалардын жалпылоочу анализи констатациялык талдоо мезгилинде (диагностикалык деңгээл), о.э. орус макалдарын жана фразеологизмдерин билүү деңгээли 38% көрсөттү.

Эксперименталдык ишти уюштуруу жана жүргүзүү

Эксперименттин констатациялоочу этабында чет өлкөлүк студенттер тарабынан кетирилген мүнөздүү каталарды жана макалдарды жана фразеологизмдерди билүү деңгээлин, салыштырма анализдин жүрүшүндө алынган натыйжаларды эске алуу менен макалдардын жана ФБ аркылуу орус элинин маданиятын, салттарын жана традицияларын билүү үчүн атайы көп аспектилүү көнүгүүлөр системасы иштелип чыкты. Бул система тилдердин окшоштуктарын жана айырмачылыктарын аныктоого шарт түздү жана жалпысынан тилди үйрөнүүгө, ошондой эле эксперименталдык окутууну жеңилдетти.

Эксперименталдык окуу бир нече этапта жүрдү:

- 1) даярдоо этабы;
- 2) констатациялоочу этап;
- 3) макалдардын, фразеологизмдердин жана чет өлкөлүк 1-курстун студенттери (кытайлык) үчүн орус тили боюнча окуу тексттеринин негизинде коннотативдик лексиканы колдонуу менен иштелип чыккан методика боюнча эксперименталдык окутуу;
- 4) жыйынтыктоочу баалоо;
- 5) маалыматтарды жана натыйжаларды сапаттык жана сандык талдоо.

Окутуу көнүгүүлөрү жана тапшырмалар бардык этаптарда заманбап педагогиканын *теориянын практика менен байланышы, ырааттуулук жана системалуулук принциби, материалдын жеткиликтүүлүк принциби, көрсөтмөлүүлүк принциби жана окуучулардын активдүүлүгү* сыяктуу дидактикалык жана методикалык принциптери менен айкаштырылат. Окутуу процессинде көрүү-угуу көрсөтмөлүү каражаттар колдонулат: таблицалар, сүрөттөр, кинофильмдердин фрагменттери.

Окуу тексттеринде казак жана орус турмушунан алынган компоненттер камтылды. Маданият таануу боюнча тексттер белгилүү казак, кыргыз жазуучулары жана акындарынын чыгармаларынан (Абай Кунанбаев, М. Ауэзов, Ы. Алтынсарин, Ч. Айтматов алынды. Орус жазуучуларынын ичинен А.С. Пушкин, А.П. Чехов, Л.Н. Толстой, Ю. Нагибин, М. Пришвин, К. Паустовский, В. Бианки ж.б. чыгармалары пайдаланылды.

Макалдарды жана фразеологизмдердин лексикасын окутууда интегративдик ыкманы колдонулуп, аны ишке ашырууда окуу, жазуу, кепти өнүктүрүүнүн мазмуну, методдору жана каражаттары ажыратылат жана синтезделет. Интегративдик ыкма коммуникативдик компетенцияны калыптандыруу милдетин ишке ашыруунун формасы катары модулдук

түзүмдүн татаал бирдиги жана анын ар бир бөлүгү салыштырма өз алдынчалыкка, автономияга ээ; өз алдынча максаты (микромаксаты), мазмуну, окутуу каражаттары жана жолдору бар. “Макалдардын, лакаптардын жана фразеологизмдердин лексикасы” дисциплинасы (76 саат) менен бирге, компоненттердин жыйындысы сабактын жалпы стратегиялык максатына баш ийген бир бүтүндүктү түзөт.

Макалдарды жана фразеологизмдердин лексикасын окутууда интегративдик ыкмасы ар түрдүү типтеги сабактар аркылуу ишке ашат. Ал сабактардын жүрүшүндө окуу, жазуу, кепти өнүктүрүүнүн мазмуну, методдору жана каражаттары ажыратылат жана синтезделет. Окутуунун интегративдик-дифференциялык каражаттарына төмөнкүлөр кирет: окуу-методикалык комплекси; предметтик-схемалык код; көнүгүүлөрдүн көп компоненттүү түрдүү деңгээлдеги системасы; окуу текстинин типологиясы.

Эксперименталдык окутуунун биринчи этабы төмөнкү милдеттерди чечүүнү билдирет:

1) окуучуларда сөздөрдүн тике жана кыйыр маанисин билүү көндүмдөрүн калыптандыруу;

2) оң жана терс коннотацияга ээ сөз айкаштарын түзүү көндүмдөрүн калыптандыруу;

3) орус паремияларындагы “адам жана дүйнө” түпкүлүктүү концепттери катышкан макал-лакаптарды жана фразеологизмдерди аныктай билүү жөндөмүн калыптандыруу.

Бул этапта тилдин системасы тууралуу билимдерди берүүгө багытталган, студенттердин лингвистикалык, коммуникативдик жана текст түзүү көндүмдөрүн калыптандырууга багытталган *тилдик-окуу көнүгүүлөрүн* аткаруу.

Кийинки этапта татаалдыгы жана максаттуулугу боюнча айырмаланган, окуганын жана укканын (жазуу жана оозеки) материалды өздөштүрүү жана кайталоо менен байланышкан *репродуктивдүү* көнүгүүлөр колдонулат.

Чет элдик студенттерге фразеологиялык бирдиктердин жана макал-лакаптардын лексикасынын түз жана образдуу маанисин аныктоого үйрөтүү максатында атайын тапшырмалар жана көнүгүүлөр берилет:

1. Сөздөрдүн маанисин (тике жана кыйыр маанисин) аныктоо, макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин маанисин аныктоо, фразеологизмдерге синонимдерди табуу, алар катышкан сүйдөмдөрдү түзүү:

Үлгү: Жылан 1. – зат атооч. Сойлоп жүрүүчүлөр классына кирген жандык. Жыландар Антарктидадан тышкары бардык континенттерде жана Ирландия, Жаңы Зеландия сыяктуу бир нече ири аралдарда, ошондой эле Атлантика океанында жана Тынч океандын борбордук бөлүгүндө көптөгөн майда аралдарда кездешет.

Жылан 2. - каймана мааниде - коркунучтуу, арамза, заарын чачкан киши.

Аюу -, коён -, түлкү -, карышкыр -, уй -, тоок -, короз -, пил.

2. Сөз айкаштарынын кайсынысы каймана мааниде колдонулат?

Теплая погода, море цветов, дождь идет, автобус едет, время течет, деревья проснулись, солнце проснулось). - *Жылуу аба ырайы, жайнаган гүл, жамгыр жаап жатат, автобус бара жатат, убакыт өтүп жатат, бактарга жан кирди, күн ойгонду.*

3. Сөз айкаштарынын маанисин түшүндүрүңүз. Алардын синонимдерин жазыңыз:

(Холодные дни) суук күндөр - ..., (холодные руки) муздак колдор -..., (холодные отношения) муздак мамиле –

4. Текстти окуңуз. Маанисин түшүндүрүңүз: Тексттеги макалды тапкыла. Анын маанисин контекстке жараша аныктагыла.

Пожар.

В одной деревне горел дом. В доме остался ребенок. Никто не мог войти в дом. Мимо улицы проходил один солдат. Он понял все, подошел и сказал: «Я войду». Ему сказали: «Сгоришь». Солдат ответил: «Два раза не умирать, а раз не миновать!». Вбежал в дом и вынес ребенка. (Л.Н. Толстой)

5. Фразеологиялык бирдиктерди жана макал-лакаптарды аныктоо үчүн көнүгүүлөр.

Прости господи, извините за резкое выражение, нет сил, друг детства, закадычный друг, стреляная гильза, стреляный воробей.

6. Фразеологиялык бирдиктерди таануу боюнча көнүгүү: Бул фразеологиялык бирдиктердин синонимин алмаштырып, алардын синонимдерин табыңыз. Бул сөздөр сүйлөмдө качан колдонулат?

А) Фразеологиялык бирдиктердин синонимдерин табыңыз:

Ни рыба, ни мясо –

Как кошка с собакой –

Положить зубы на полки –

Под носом –

Делать из мухи слона –

Как кошка с собакой –

Б) “достук”, “тарбия”, “мекен”, “ата-эне”, “оору-ден соолук”, “эмгекчил-жалкоо”, “сүйүү-жек көрүү” темаларына макалдарды түзгүлө.

7. «Айбанаттар» катышкан сөздөрдү катыштырып фразеологизмдерди жана макал-лакаптарды түзгүлө:

Үлгү: карышкыр – жырткыч жаныбар; фразеологизм: Волков бояться - в лес не ходить;

Собака - ..., кошка - ..., курица - ..., змея - ..., свинья - ..., волк - ..., , лиса - ..., муха -

8. Фразеологиялык бирдиктердин маанисин түшүндүрүңүз. Берилген сөздөрдү колдонуп, салыштырууларды келтиргиле:

Голодный как ..., хитрая как ..., трусливый как ..., устал как ..., упрямый, как ...как, красивая как ...

Эксперименталдык окутуунун экинчи этабында төмөнкү милдеттерди чечүү зарыл:

1) сөздөрдүн лексикалык маанисин талдоо көндүмүн калыптандыруу, коннотативдин маанилердин тутумундагы сининимия жана антонимия процесстерин аныктоо;

2) орус фразеологизмдерине жана жана макал-лакаптарына семантикалык талдоо жүргүзүү жана аларга эне тилинен (кытай) эквиваленттик же эквиваленттик эмес мисалдарды келтирүү.

Бул этапта *окуу-тилдик тапшырмаларды жана көнүгүүлөрдү* аткаруу талап кылынат. Эксперименталдык окутуунун ушул этабында коюлган милдеттер мына булар: кытай студенттеринин тилдик материалды талдоого үйрөтүү жана аларды кеп ишмердүүлүгүндө колдоно билүүсүнө жетишүү.

Каймана маанидеги каражаттардын коннотативдик маанисин аныктоо үчүн студенттерден фразеологиялык бирдиктерге керектүү сөз компоненттерин тандоо сунушталды.

1. Айткылачы, кайсы учурда минтип айтылат?.

(Человек был худой как Сегодня ты выглядишь как сонная Он упрям как Человек хитрил, увиливался как Он говорит невнятно, будто мычит как Соседи не дружат, живут как Ты еще мал мне что-то советовать, как говорится, яйцо Автобус ползет как ...).

Адам арыкчырай эле Сиз бүгүн уйкусураган окшойсуз Ал ... сыяктуу эле өжөр. Эркек киши амалкөй, качып кеткендей Ал түшүнбөгөндөй сүйлөйт, ... окшоп. Кошуналар дос эмес, алар ... сыяктуу жашашат. Сиз дагы деле кичинекейсиз, мага бир нерсе ... жумуртка дегендей, бир нерсе деп кеңеш бере албайсыз. Автобус ... сыяктуу сойлоп жүрөт.

Колдонулуучу сөздөр: (собака) ит, (лошадь) жылкы, (кошка) мышык, (кот) мышык, (петух) короз, (обезьяна) маймыл, (муха) чымын, (рак) рак-чаян, (черепаша) ташбака, (осел) эшек, (бык) бука, (корова) уй.

2. Эне тилиңизден (кытай) орусча фразеологиялык бирдиктерге окшош сөз айкаштарын жазгыла.

Ни рыба, ни мясо - (кыт. ни осёл, ни конь; ни монах, ни мирянин).

Же балык эмес, же эт эмес – (кытай. Же эшек эмес, же жылкы (ат) эмес, же монах эмес, же жөнөкөй адам эмес)

Көлмөдөн балыкты оңой менен алып чыга албайсың - (кыт).

Жолборстун уюгуна кирбесең, анда жолборстун күчүктөрүн кантип чыгарса болот).

Алма алма бактан анча алыс эмес жерге түшөт (алма сабагынан алыс түшпөйт) - (кыт. Атасы кандай, уулу дагы ошондой).

Талаадагы бирөө жоокер эмес - (кыт. Бир дарак токой эмес).

Сукин сын (Канчыктын баласы) - (кыт. Коёндун баласы).

Жумуртка тоокко үйрөтпөйт - (кыт. Баштын куйругу жарлык эмес).

Каз чочконун жолдошу эмес - (кыт. Ити менен тоок дос эмес).

Букадай мөөрөйт - чиркейдей чырылдайт. Уйкучу чымындай - Жалкоо чочкого окшоп.

Итке бешинчи бут сыяктуу керек – Чаянга пальтонун кереги жок, пилге мээлейдин кереги жок.

Саз жылан - Чаян сыяктуу жүрөк.

Сөздөрдүн тике/кыйыр маанисин, жаныбарлардын аты катышкан сөздөрдүн оң/терс коннотациясын аныктоо жөндөмүн текшерүү максатында анималисттик лексиканын коннотативдик маанисин аныктоо боюнча төмөнкү тапшырма берилет:

3. Төмөнкү сөздөр адамга карата кандай (оң же терс) коннотативдик мааниге ээ?. Ошого ылайыктуу сын атоочту жазгыла. Сөздөрдүн мааниси өзгөрдүбү?

Үлгү: “*түлкү*” сөзү орус тилинде кыйыр түрдө терс коннотативдик маанини “*митаам, куу киши*” дегенди билдирет – “*түлкүдөй куу, жеткен митаам киши*”.

Коен, бука, ак куу, турна, жылан, аюу, карышкыр, ит, мышык, чычкан, арстан, тоок деген сөздөрдүн коннотативдик (баалоочу) маанисин аныктагыла. Мисал келтиргиле.

Берилген тапшырмалардын анализи көрсөткөндөй, студенттердин 50% фразеологизмдердин тике жана кыйыр, түз жана өтмө маанисин аныктоодо ката кетиришет. Интегративдик окутуу ыкмасынын позициясына ылайык тилди башка маданиятты (үйрөнүп жаткан тилдин маданиятын), анын руханий мурастарын дүйнөнү социомаданий кабылдоо айырмачылыктарына жараша таанып-билүүнүн каражаты болуп эсептелет.

Эксперименталдык тайпалардын студенттеринин жоопторун анализдөө текст түзүү, кептик жөндөмдөрдүн жана сөздүк менен иштөө көндүмдөрдүн жетишерлик деңгээлин айкындады. Студенттердин 65-70% окуган же уккан тексти өз алдынча кайра айтып бере алууга жөндөмдүү. Окутуунун бардык этаптарында билими жогорулап, көндүмдөрү жакшырганын байкоого болот. Түйүндүү сөздөрдү табуу тапшырмасын тестке катышкан студенттердин 69-70% аткара алган.

Жыйынтык талдоо тексти кайра айтып берүүдө көбүрөөк ката кетерин көрсөтөт: байланыштын, логиканын бузулушу студенттердин 70% байкалган. Тексттин семантикасын бузган учурлар көп кездешет. Баяндоо

ырааттуулугун студенттердин 40% көрсөтө алды. Студенттердин көбү түп нуска текстке жакын баяндай алат. Тексти кыскартууга же аны трансформациялоого (өзгөртүүгө) студенттердин 15-20% гана жарактуу. Мындай картина эксперименталдык жана контролдук тайпалардагы студенттердин абсолюттуу көпчүлүгүнө мүнөздүү.

Бул этаптагы *аралык талдоонун максаты* орус тилинин грамматикасы боюнча берилген маалыматты түшүнүү деңгээлин, чет өлкөлүк студенттердин билим базасын, көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн чагылдырган тапшырмалардын жана көнүгүүлөрдүн тууралыгын аныктоо болгон. Контролдоонун негизги милдети: оозеки сүйлөөнүн калыптануу деңгээли (билдирүү, кайра айтуу); текст түзүүдө билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн калыптануу деңгээли; сөздөрдүн түз жана каймана маанисин аныктоо көндүмдөрүнүн жана жөндөмдөрүнүн калыптануу деңгээли; тилдин образдуу каражаттарын таануу (макал-лакаптар, фразеологиялык бирдиктер); жазуу көндүмдөрүнүн жана жөндөмдөрүнүн калыптануу деңгээли (тексттин мазмунун билдирүү жөндөмү, структуралык ою бүтүндүктүн сакталышы, логикалык ырааттуулук ж.б.). Орус тилинин грамматикасы боюнча берилген маалыматты түшүнүү даражасын, берилген тапшырмалардын жана көнүгүүлөрдүн тууралыгын, чет өлкөлүк студенттердин болгон билим базасын, көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн чагылдыруу максатында (промежуточный срез) аралык кесип жүргүзүлдү.

Эксперименттин жүрүшүндө студенттердин эне тилиндеги орус сөздөрүнүн терс коннотативдик семантикасы оң мааниде пайда болот экен. Мисалы: кытай тилиндеги (хитрый как лиса) *түлкүдөй амалкөйлүк*, орус жана түрк тилдеринен айырмаланып, оң мааниге ээ, анткени *амалкөйлүк тапкычтык менен* байланыштуу. Кытай тилиндеги куш "турна" орусчага караганда оң мааниге ээ.

Окуу жана сүйлөө көнүгүүлөрүн аткаруу процессинде студенттер туруктуу сөз айкаштарынын компоненттеринин оң / терс баалуулуктарын аныктоодо анча-мынча каталарды кетиришти. Жумуштун жүрүшүндө алар орус жана кытай тилдеринин түгөйлөрүндөгү окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктоону үйрөнүштү, мисалы, кытай тилинде («хитрость») "куу"(лиса) түлкү менен эмес *мышык* менен байланыштырылат. Салыштыргыла: орус тилинде: Он хитрый лиса - Ал куу түлкү, ал эми кытай тилинде: Этот человек хитрый как кот - Бул киши – куу мышык. Орус тилинде («медлительность») "жай" кыймыл-аракет (черепаха) *таш бакага* символдоштурулат, а кытай тилинде – (улитка) *үлүлгө* салыштырылат. Салыштыр: Орусчада – Автобус ползет как черепаха, Автобус таш бака сыяктуу сойлоп жүрөт, кытайчада – Идем быстрее, не ползай как улитка. - Биз үлүлдөй сойлобой, тезирээк барабыз. «Уродство» "Түрү суук" кытай тилинде

жапайы ит же чөөлөр менен байланыштырылат. “Күн батыштан чыкканда” деген фразеологиялык бирдик («невозможность») “мүмкүн эместик” маанисин билдирет, *чочко* (лень) “жалкоолукту” символдоштурат.

Эксперименталдык окутуунун үчүнчү этабында “Адам жана анын дүйнөсү” түпкүлүктүү концептиндеги макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин лексикасын колдонуу чөйрөсүндө кептик көндүмдөрдү калыптандырууга багытталган **комплексүү интегративдик көнүгүүлөр** сунушталат.

Эксперименталдык окутуунун үчүнчү этабында төмөнкү милдеттер аткарылат:

1) оозеки кепке түз жана өтмө маанидеги лексиканы, типтүү кырдаалдарда тиешелүү макал-лакаптарды жана фразеологизмдерди колдонуу аркылуу коммуникативдик баарлашуунун мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү;

2) чет өлкөлүк (кытайлык) студенттердин кебинде “адам жана анын дүйнөсү” түпкүлүктүү концептиндеги макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин колдонуунун негизинде лингвомаданий материалдардын активдешүүсү;

3) коммуникативдик-кырдаалдык көнүгүүлөрдүн жана тапшырмалардын активдешүүсү (коммуникативдик кырдаалдар, оюндар ж б.).

Бул этапта студенттердин натыйжалуу, маңыздуу кеп жаратууга көндүмгө дилгирлиги байкалат. Ушул этаптын көнүгүүлөрү жана тапшырмалары коммуникативдик-кырдаалдык типке кирип, алар кептик кырдаалга жараша болуп, окуучунун изденүү ишмердүүлүгү типке кирип, алар кептик кырдаалга жараша болуп, окуучунун изденүү ишмердүүлүгө багытталат. Түз жана өтмө маанилүү лексикасы боюнча белгилүү бир билимди колдонуу материалды өздөштүрүү деңгээлин жогорулатат. Бул студенттерге өз билимдерин жана көндүмдөрүн практикада колдонууга шарт түзөт. Лингвомаданий материалды жана чыгармачыл көнүгүүлөрдү пайдалануу окуу процессин жардам берет, тилди үйрөнүүгө далалатты арттырат, мотивацияны күчөтөт.

Комплексүү интегративдик көнүгүүлөр көп баскычтуу тапшырмаларды камтыйт жана негизинен сөз эркиндигин, белгилүү бир кырдаалда макал-лакаптарды жана фразеологиялык бирдиктерди колдонууга түп нуска тексттин негизинде диалогго катышууга, монолог түзүүгө көндүмдөрдү калыптандырууга багытталган.

Комплексүү интегративдик жана жалпылоочу көнүгүүлөр менен тапшырмалар алынган билимдерди системалаштырууга, өздөштүрүлгөн тема боюнча тыянактарды чыгарууга болгон көндүмдөрдү калыптандыруу максатын көздөйт.

Метафоралардын, макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин маанисин талдоого, салыштырууга, түзүмдүк жана мазмундук компоненттердин айырмачылыгын жана окшоштугун ажырата билүү, салыштыруу, байкоо, текст түзүү көндүмдөрүн калыптандырууга, өздөштүрүлгөн материалдын жетиштүүлүгүн билүүгө, билимди андан ары жакшыртууга өбөлгө түзүүчү формалар жана методдор колдонулат. Кептик жана коммуникативдик көндүмдөрдүн жана жөндөмдөрдүн деңгээлин текшерүү максатында контролдук сабактар өтүлдү: окуган тексттери боюнча *диктант, диалог, монолог, эссе, дил баяндар* орфографиялык сабаттуулукту гана эмес, окуучулардын билимин да текшерүүгө, логикалык байланышта баяндоо жасоо көндүмдөрүн арттырууга шарт түзөт.

Ушундай сабактарда орус адабий тилинин ченемдерине ээ болууга, чет өлкөлүк студенттердин сөз байлыгын өстүрүүгө жана кептин грамматикалык түзүлүшү жакшыртууга аракеттер жасалат. Мындай учурларда негизги дидактикалык бирдик катары белгилүү бир стилдеги жана типтеги бүтүн текст коммуникативдик материал катары кызмат кылат.

Чет өлкөлүк студенттерди текст ишмердүүлүгүнө үйрөтүү аз-аздап киришүү зарыл; суроо-жооп методу менен тексттин негизги темасы жана башкы ою аныкталат, ага ат коюлат, тексттин стилистикалык өзгөчөлүгү белгиленет, кептин функционалдык тиби көрсөтүлөт. Андан ары текст маанилик бөлүктөргө ажыратылат, ар бирине микротема коюлат, ар биринин мазмунун чагылдыруучу сөздөр жана сөз айкаштары көрсөтүлөт. Буга удаа сүйлөмдү кураган байламталар талданат. Соңунда окуучулар өздөрүнүн тексттерин түзүшөт, кеп жаратышат.

Окутуу экспериментинин бардык этаптарында чет өлкөлүк (кытайлык) студенттер макал-лакаптардын мисалында тирүү орус тилинин иштөө процесси менен таанышат. Студенттер ар бир этапта мурдагы этаптагы тапшырмаларга окшош, бирок коммуникативдик багыттагы тапшырмаларды аткарат. *Коммуникативдик компетенттүүлүк* – бул кырдаалга жараша баарлашуунун шайкеш ыкмасын натыйжалуу колдонууга интегративдик жөндөмдүүлүк.

Эксперименталдык окутуунун жыйынтыктоочу этабында жазуу иштеринин анализи орус тилиндеги метафоралардын, макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин билүү деңгээли жогорулап, сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрү жакшырганын көрсөттү. Бул тенденция эксперименталдык дагы, контролдук дагы тайпаларга мүнөздүү. Ошол эле учурда эксперименталдык тайпаларда макалдарды жана фразеологизмдерди үйрөнүүнүн сапаттык жана сандык көрсөткүчтөрү салттуу методика менен окуган тайпаларга караганда кыйла жогору. Эксперименталдык тайпалардагы жетишкендик көрсөткүчтөрү эксперименталдык окутуу убагында эселеп

жогорулаган, бул эксперимент учурунда колдонулган көп аспектилүү көнүгүүлөрдү эксперименталдык тайпалардагы жетишкендик көрсөткүчтөрү эксперименталдык окутуу убагында эселеп жогорулаган, бул эксперимент учурунда колдонулган көп аспектилүү көнүгүүлөрдү жана тапшырмалардын натыйжалуулугун тастыктап турат. Бирок чет өлкөлүк студенттердин жетишкендигинин көрсөткүчү өтө жогору, сапаттык өсүш бийик деп айтууга болбойт, анткени чет өлкөлүк студенттердин көбү эксперименталдык жана контролдук тайпаларда тил системасын өздөштүрүү деңгээлинде же кеп көндүмдөрүн өздөштүрүү деңгээлинде болуп, студенттердин теңи гана майнаптуу деңгээлге жеткен. Ошентсе да, жишилген натыйжалар макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин өздөштүрүү аркылуу орус маданиятын таанып-билүү деңгээли жогорулаганын айкындап турат.

1. Окуу процессинде сөздөрдү когнитивдик функциялары боюнча эстөө үчүн көнүгүүлөр:

Курсташтарыңыздан кайсы сабактарды окуйт, кандай жазуучуларды билет, ошолорду сураңыз. Досуңузга (досторуңуз, тааныштарыңыз) мини-монологиялык билдирүү түрүндө кеңеш бериңиз. Досуңузга орус (англис, кытай) тилин үйрөнүүнү кеңеш бериңиз, эс алуу жайын тандаңыз. Сунушунузду аргументтер менен бериңиз. Сиздин пикириңизди талашып, досуңуздун тигил же бул иш-аракетинен баш тартыңыз. Өз ой-пикириңизди аргумент кылып, досуңузду бул же тигил иш-аракетти жашоосунан баш тарттырыңыз.

2. Берилген кырдаалда макал-лакаптарды жана фразеологизмдерди пайдалануу менен диалог түзүү көнүгүүлөрү:

А) Досунан/досторунан, тааныштарынан) кандай билим алгандыгын, азыр эмне иш менен алектенип жаткандыгын, кайда жашаарын, келечекке кандай пландар түзүп жаткандыгын сураңыз.

Б) Сиз башка өлкөнүн жигиттери менен тааныштыңыз. Алар менен эмне менен шугулданат, бош убактысын кандай өткөрөт, ушулар жөнүндө сүйлөшүңүз. Алардын туугандары тууралуу сураңыз.

В) Белгилүү окумуштуу, актёр, спортчу, жазуучу менен маектешүү үчүн 7-8 суроо ойлоп таап келиңиз.

Г) Кишилер достошо албай калганда орустар “С ним “кашу не сварить” дейт. А сиздин эне тилиңизде мындай учурда кандай айтылат?

Семантикалык көнүгүүлөр (лексикалык жана фразеологиялык шайкештик):

«Друг», «дружба», «трудолюбие», «лень», «любовь к родной земле», «любовь в родителям» ("Дос", "достук", "эмгекчилдик", "жалкоолук", "туулган жерди сүйүү", "ата-энени сүйүү") деген темалар боюнча сөздүктөн

макал-лакаптарды жана фразеологиялык бирдиктерди тандап тапшырманы аткарыңыз.

Үлгү: Друг, дружба - близкий друг, друг детства; пословица: *Старый друг лучше новых двух.*

(Дос, достук - жакын дос, балалыктагы дос; макал: Эски дос эки жаңыдан артык).

3. Эки номинатты керектүү предикат менен байланыштырып, ырааттуу билдирүүлөрдү түзүүгө арналган көнүгүүлөр:

Молодежь – отдых, поездка – родина, кружок – шахматы.

4. Фразеологиялык бирдиктердин жана макал-лакаптардын структурасында маданий компоненттерди өздөштүрүүгө арналган (сөздүктөр менен иштөө) көнүгүүлөр: *масленица, пасха, изба, пироги, квас:*

А) “изба”, “пироги” деген сөздөрдүн маанисин кандай түшүнөсүз?

Б) Орус “кашасын” жана кытайдын “ак күрүчүн” даярдоо окшош деп эспетейсизби? Төмөнкү макалдардын маанисин кандай түшүнөсүз:

Не красна изба углами, а красна пирогами. Кашу маслом не испортишь.

Ушул сөздөрдү жазып алыңыз: *каша, изба.* Изба деген эмне? Кирпичтен жа таштан курулган тамды изба деп аташка болобу?

В) Россиялык күрүч боткосу менен кытайдын ак күрүч тамагынын окшоштуктары жана айырмачылыктары эмнеде?

5. Монолог түзүүгө арналган көнүгүүлөр.

Алматы шаарынын кооз жерлеринин фото-сүрөттөрүн табыңыз: Республика сарайы, Окуучулар сарайы, Конгресс Холл, Борбордук стадион, Спорт сарайы, Борбордук китепкана. Алматы шаары жөнүндө билгендериңизди айтып бериңиз. Тааныш сөздөрдү колдонуп, анын негизги кооз жерлерин сүрөттөп бериңиз.

6. «Дружба – ссора», «богатство – бедность», «здоровье – болезнь», «счастье – несчастье». (“Достук - урушуу”, “байлык - жакырчылык”, “ден-соолук - оору”, “бакыт - бактысыздык”) деген темада макал-лакап, фразеологиялык бирдиктерди жазыңыз.

7. Күрүчтөн тамактарды жасайлы. Сол тилкеде ингредиенттердин аталышы (тизмеси), оң жагында - ушул азыктардан даярдалган тамактын аталышы келтирилет.

8. Этиш сөз айкаштарын өздөштүрүү үчүн тамак даярдоонун рецепин айтып бериңиз, мисалы: *эт алынат, пияз кесилет* ж.б.

Макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин лексикасына окутуунун биз иштеп чыккан методикалык системасы макал-лакаптар жана фразеологизмдер колдонулган типтүү кептик кырдаалдар материалына ылайыкташтырылган көнүгүүлөрдүн системасынан турат.

Ошентип, көнүгүүлөрдүн көп аспектүү типологиясы студенттердин лингвистикалык жана сүйлөө билимдерин, билгичтиктерин жана жөндөмдөрүн калыптандырууга багытталган, жергиликтүү жана үйрөнүлүп жаткан (тубаса эмес, чет элдик) тилдерди монолингвистикалык да, кош тилдүү талдоону жана сүрөттөөнү жүргүзөт. Орус тили келечектеги кесиптик иштин тили болгон жогорку квалификациялуу адисти даярдоо жагын көздөйт.

Макал-лакаптарды жана фразеологиялык бирдиктерди "адам жана анын дүйнөсү" түшүнүгү менен, көбүнчө адеп-ахлактык темалар менен изилдеп, биз ар бир элдин маданияты, салттуу менталитети, дүйнө таанымынын өзгөчөлүктөрү жөнүндө жагымдуу маалымат алабыз. Бул жанрлардагы адамдардын баардык мамилелери сөздүн көркөмдүүлүгү жана алардын мазмунунун чындыгы, улуу идеяны кыскача формада, аларды колдонууга ыңгайлуу түрдө жеткирүү мүмкүнчүлүгү менен шартталат. Макал-лакаптар жана фразеологиялык бирдиктер, бул, сыягы, эл өзү түзгөн мыйзамдын формулалары, ар кандай турмуштук жагдайларды түшүндүрүп, аныктаган эрежелер. Аларда көпчүлүк учурларда жалпы соттор түз же каймана формада, синтезделген түрдө чагылдырылат. Бул көркөм миниатюралардын композициясынын тунуктугу жана фонетикалык жасалгаланышынын жаркындыгы аларды эс тутумга оңой кылат. Бирок, макал-лакаптар оозеки кепте гана эмес, көркөм адабиятта да марттык менен колдонулат. Сөздүн сүрөтчүлөрү элдик акылмандык макал-лакаптарын колдонуу менен бирге, өзүлөрү накыл сөздөрдү жаратышкан, бул өз кезегинде фольклордук фондго кирген. Бирок, акын-жазуучулар гана эмес, ар бир сүйлөгөн жана жазган адам макал-лакаптарды конкреттүү кырдаалга ылайыкташтырып колдонуп, үлгүнү «кыркып», жаңы нускасын түзүүгө аракет кылышат; элдин "акылдуу сөздөрүнүн" фондусу тынымсыз байып турат. Чындыгында, макал-лакаптар "акылман сөздөрдүн" фундаменти болуп эсептелет. Алар ар кандай жагдайларда, ар кандай маселелерди чечүүдө колдонулат. Бир эле сөз айкашынын жардамы менен кээде узак жана көпкө созулган талаш-тартыштарды талап кылган чечим сунуштай аласыз.

Кытай жана орус тилдериндеги макал-лакаптар жана накыл сөздөр тематикалык жактан башкалардан анчалык деле айырмаланбайт. Ошондой эле, алар дагы бизди жаратылыш менен, ушул өлкөлөрдүн флорасы менен фаунасынын өзгөчөлүктөрү, дин жана элдик ишенимдери, жашоого болгон көз карашы, сырткы көрүнүшү жана кийими, сүйлөө этикети жана башка көптөгөн нерселери менен тааныштырышат. Орус жана кытай макал-лакаптарын салыштырганда айырмачылыктарды табууга болот, бирок кандайдыр бир жерде окшоштуктар жана жакындыктар бар, жана да көптөгөн окшоштуктардын бири - сан атоочторду камтыган макал-лакаптар тобунун

болушу. Макал-лакаптарды салыштыруу процессинде, алардын предметтик мазмуну ар башка болушу мүмкүн болгонуна карабастан, алардын семантикалык жактан дал келгенин белгилөөгө болот. Кытай жана орус макал-лакаптарынын дагы элдик, маданий даамы (колорити) бар: ал элдик турмуш объектилеринин аталышы, жашоо образы, адеп-ахлактык баалоолор, салттуу эмгек куралдары, жалпы өсүмдүктөр.

Эксперименттин акыркы бөлүмү төмөнкүлөрдү көрсөттү.

1. Чет элдик студенттердин басымдуу көпчүлүгү каралып жаткан теманы изилдөөгө чейин, макал-лакаптарды жана фразеологиялык бирдиктерди кайсы бир элдин маданияты, каада-салты жана үрп-адаттары менен байланыштырышкан эмес, бирок алардын тилдик бирдик катары түшүнүгү болгон, ошондой эле өз сөздөрүндө аларды сейрек колдонушкан. Алар (студенттер) макал-лакаптарды жана фразеологиялык бирдиктерди салыштыруу учурунда, сүйлөмдө колдонулушун кырдаал менен байланыштыра алышкан эмес. Ал эми бул бирдиктердин семантикалык маанисин белгилүү бир (конкреттүү) контекстте аныктай алышкан.

2. Идиомалык бирдиктердин маанисин аныктоодо, грамматикалык формаларды координациялоодо жана макал-лакап менен фразеологиялык бирдиктерди айырмалоодо кыйынчылыктар пайда болду. Бирок, («дом, родители», «родина, патриотизм», «любовь и ненависть» ж.б.) “үй, ата-эне”, “мекен, мекенчилдик”, “сүйүү жана жек көрүү” ж.б түшүнүктөр менен байланышкан макал-лакаптар менен фразеологиялык бирдиктердин маанисин аныктоодо өзгөчө кыйынчылыктарга туш болгон жокпуз.

3. Эксперименталдык окутуунун жүрүшүндө студенттер кетирген каталардын көбү фразеологизмдердин курамындагы лексикалык шайкештиктин нормаларынын бузулушу, эркин жана фразеологиялык бирдиктерин орун алмашуусу, ФБ курамындагы сөздөрдүн чаташы (эне тилдин интерфирлик таасири) байланыштуу.

Жыйынтыктоочу талдоо жасаганыбызда эксперименталдык тайпаларда көрсөтүлгөн тапшырмаларга

- монолог түзүү, диалогго катышуу, полилогго катышуу (дискурстук компетенцияга ээ болуу);

- тилдик, кептик, коммуникативдик, лингвомаданий компетенциялардын калыптанышын текшерүү;

- тексттик компетенцияны текшерүү (тексти түрдүү вариантта түзө билүү);

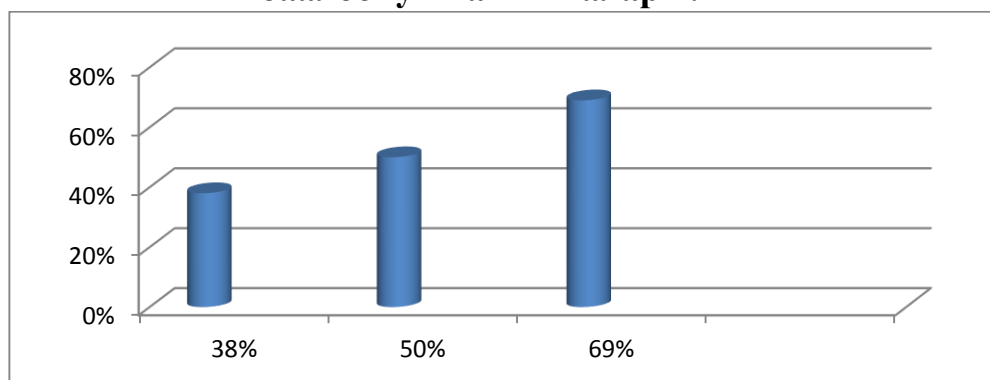
- эски текстин негизинде жаңы текст түзүү, берилген текстин жаңы версиясын түзүү сыяктуу параметрлерди билүү үчүн кошумча, тапшырмалар берилди.

Ошентип, эксперименталдык окутуунун жыйынтыктары эгер тексти кайта айтып бергенде грамматикалык жактан келишпестиктин фактылары

кездешет (мындай ката эксперименталдык жана контролдук тайпалардагы студенттердин көпчүлүк жасаган, тексттин семантикасын бузуу көп кездешкен болсо, эксперименттик окутуудан кийин студенттердин 65-70% баяндоо ырааттуулугун сактоого жетишкен. Эгер көпчүлүк студенттер (70%) фразеологизмдерди макалдар менен алмаштырып алса, эксперименттик окуудан соң кытайлык студенттердин макалдарды жана фразеологизмдерди билүү деңгээли кыйла өскөн. Мындай нерсе окутууга чейин жүргүзүлгөн контролдук жана эксперименталдык иш жүргүзүүдө да студенттер топторунун абсолюттук көпчүлүгү үчүн мүнөздүү болгон.

Натыйжада, сапаттык жана сандык анализге дуушар болгон тренингдик эксперименттин жыйынтыгы боюнча, "адам жана анын дүйнөсү" деген негизги түшүнүккө ээ фразеологиялык бирдиктердин жана макал-лакаптардын лексикасын билүү деңгээли төмөнкүлөргө ылайык даярдалган контролдук топтордо көрсөтүлгөн. салттуу ыкма - 50%, б.а. каймана маанидеги каражаттарды окутуунун сапаттык өсүшү болгону 12% ды түздү, ал эми эксперименталдык топтордо фразеологиялык бирдиктердин жана макал-лакаптардын лексикасын билүү жана кытай студенттеринин эркин сөз сүйлөө жөндөмдүүлүгү 69% га чейин жогорулады, демек, өсүү билимде 19% түздү, бул гипотезанын негиздүүлүгүн тастыктайт, ошондой эле орус тилинин лексикасын жана паремиологиясын изилдөөдө кытайлык студенттердин сүйлөөсүн өнүктүрүү үчүн көнүгүүлөрдүн көп аспекттүү тутумунун иштешинин натыйжалуулугун далилдейт. 2.2.4).

2.2.4-диаграмма. - Окуу экспериментинен кийин контролдук баалоонун натыйжалары.

СИ – студент-информанты (маалымат берүүчү студенттер) КГ – контролдук тайпа;
ЭГ – эксперименталдык тайпа.

Жыйынтыктап айтканда, контролдук баскычтын жыйынтыктарынын маалыматтары иштелип чыккан көнүгүүлөрдүн көп аспекттүү тутуму жана орус тилин чет элдик студенттерге лексикага, макал-лакаптарга жана фразеологиялык бирдиктерге негизделген тутумдук-структуралык жана

коммуникативдик ыкмаларды колдонуп окутуунун методикасы натыйжалуу жыйынтыктарын берди.

Изилдөө анын илимий жаңылыгы жөнүндө, жалпысынан, окутуунун социолингвистикалык, лингводидактикалык, психологиялык, лингвистикалык контрасттык, лингвомаданий жана интегративдик негиздерин сунуш кылган орус тилин чет тили катары окутуунун методологиялык концепциясын негиздөөдө теориялык шарттарды негиздейт.

Практикалык мааниде алганда - "Орус филологиясы" адистиги боюнча билим алып жаткан чет элдик студенттерге орус тилин окутуунун илимий негизделген методикасын иштеп чыгууда жана ишке ашырууда макал-лакаптар жана фразеологизмдердин лексикасына негизделген тутумдук-структуралык жана коммуникативдик мамиледе колдонууга болот.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ ЖАНА СУНУШТАР

Макал-лакаптардын жана фразеологиялык бирдиктердин лексикасынын материалы боюнча орус тилин окутуунун жана чет өлкөлүк студенттердин сүйлөөсүн өнүктүрүүнүн методикасы менен ыкмаларын изилдеп, алардын байлыгы, ар түрдүүлүгү жана сүйлөө иш-аракеттери эки жактуу таасирди камтыйт деп айта алабыз: биринчиден, макал-лакаптар жана фразеологиялык бирдиктер аркылуу сүйлөөчүнүн ойлору бир кыйла тагыраак гана эмес, мазмундуу, каймана мааниде жана эң негизгиси эмоционалдык жактан дагы чагылдырылат. Экинчиден, лингвистикалык афоризмдерди сүйлөөчү өз оюн бекемдөө, кепти ишенимдүү кылуу үчүн колдонот.

Коммуникативдик компетенттүүлүктүн калыптанышына тексттер гана эмес, макал-лакаптар жана фразеологиялык бирдиктер көмөктөшөт, анда адамдардын курчап турган чындыгы, маданий, когнитивдик жана социалдык тажрыйбасы кабылдоонун жана түшүнүүнүн мүнөздүү жолу так чагылдырылат. Орус макал-лакаптарын жана фразеологиялык бирдиктерин чет өлкөлүктөр үчүн семантикалык бирдикке интеграциялоо тилдик, маданий жана коммуникативдик компетенттүүлүктө белгилүү бир ийгиликтерге жетишүүнүн натыйжасында - эне тилдин ылайыктуу эквиваленттерин өз алдынча тандап алуу мүмкүнчүлүгүн пайда кылат.

Учурдагы билим берүү тутумун карап чыгуу мамлекеттик стандартка жооп берген бирдиктүү окуу китебинин жана окуу куралдарынын жоктугун көрсөттү. Учурдагы окуу китептеринин авторлору тилдик материалдарды окутуудагы салттуу ыкманы кармашат. Текст менен иштөө бул окуу жана мазмунун кайра баяндоо. Тексттеги окуяларды талкуулоо, түпнуска тексттин негизинде тексттин жаңы версияларын түзүү боюнча тапшырмалар жок. Тил жана сүйлөө тутуму (кеп ишмердүүлүгү) тилдик системаны өздөштүрүүгө багытталган. Лексика жана фразеология бөлүмүнө макал жана

фразеологиялык бирдиктердин материалдары боюнча сүйлөөнү изилдөө жана өнүктүрүү кирбейт.

Орус жана кытай тилдериндеги негизги "Адам жана анын дүйнөсү" түшүнүгү менен макал-лакаптарга жүргүзүлгөн лингвомаданий талдоо паремиологиялык бирдиктердин көптөгөн универсалдуу өзгөчөлүктөргө ээ экендигин көрсөттү. Ошол эле учурда, жаратылган кырдаалга карата улуттук менталитетти чагылдырган мамиленин ар кандай мүнөзүндө чагылдырылган макал-лакаптардын дифференциалдык белгилери аныкталды.

Макал-лакаптардын лексикасын "Адам жана анын дүйнөсү" негизги түшүнүктөрү менен талдоо алардын маанилеринин эквиваленттүүлүгүн жана эквиваленттүүлүгүн орнотууга мүмкүндүк берди. Мисалы, орус тилинде "ак куудай сулуу" ("ак куу" - ырайымдуулуктун жана сулуулуктун символу), андан кийин кытай тилинде эквиваленти "красавчик (а) турна сыяктуу" болот. Орусча айтканда, куш "турна", өзүңүз билгендей, "бозомукту", "акылсыздыкты" билдирет. Орус тилинде маймыл сырткы жагымдуулуктун белгиси, бирок кытайлардын арасында "маймыл" талантын, акылын жана ишкердигин билдирет.

Бул ыкманын артыкчылыгы студенттердин кытай аудиториясындагы орус тилдүү профессионалдык сүйлөө деңгээлин гана эмес, ошондой эле маданияттар аралык баарлашуу деңгээлин жакшыртуу мүмкүнчүлүгүндө турат.

Билим берүү процессинде интерференция кубулушу дүйнөнүн лингвистикалык картинасында сакталып калган айрым учурлар менен түшүндүрүлөт, алар биздин оюбузча, фразеологизмдер менен макал-лакаптарды камтыйт. Ар бир тилдеги интерференциянын өзүнүн өзгөчөлүктөрү бар. Мисалы, орус тилиндеги "Когда рак на горе свистнет" фразеологиялык бирдиги англисче "Чочколор учканда", кыргыздарда "Төөнүн куйругу жерге тийгенде", "Асман башына түшкөндө - Аспан жерге тускенде" ж.б берилет.

Биз иштеп чыккан көнүгүүлөрдүн көп аспекттүү тутуму көп деңгээлдүү жана көп компоненттүү мүнөздө болуп, чет элдик студенттердин коммуникативдик жана маданий компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталган. Бул ыкма билим берүү процессин уюштуруунун деңгээли аралык мүнөздө жана окуу материалын интеграциялоодо жатат. Көп өлчөмдүү көнүгүүлөр системасы тил жана сүйлөө тапшырмаларын аткарууда окутуунун бардык этаптарында өз ара байланышкан иш-аракеттерди башкарууга мүмкүндүк берет жана сүйлөө процессинде ишке ашырылган тиешелүү көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандырат.

Ошентип, сунуш кылынган изилдөө методикасын чет элдик студенттерге орус тилин үйрөтүүдө натыйжалуу колдонсо болот.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

Жүргүзүлгөн изилдөө төмөнкү сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берет:

1) Тилдик билим берүү тутумунун лингво-карама-каршылыктуу, лингвомаданий, интегративдик жана коммуникативдик аспектилерин эске алуу менен, чет элдик студенттерге орус тилин үйрөтүү, жалпысынан паремиологиялык, айрыкча, эне тили жана үйрөнүлгөн тилдердин тутумдары образдуу.

2) Орус тили менен орус маданиятынын байланышын жана өз ара таасирин изилдөө менен орус тилин чет тили катары окутуу методикасында жүргүзүлүп жаткан изилдөөлөрдүн негизги багыттарын айкалыштыруу.

3) Мугалимдин ишмердүүлүгүнө жана инсандык сапатына карата стандарттык талаптарды иштеп чыгуу процессинде окутуунун конкреттүү шарттарын (тилди үйрөнүү этабы, студенттердин жаш курагы жана келечектеги адистиги, тил чөйрөсүнүн бар же жоктугу ж.б.) колдонуу.

4) Макал-лакаптардын, фразеологиялык бирдиктердин жана лингвистикалык афоризмдердин негизинде чет элдик студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу керек, анткени алар курчап турган чындыкты, адамдардын таанып билүү жана социалдык тажрыйбасын кабыл алуунун жана түшүнүүнүн улуттук жана маданий жолун так чагылдырат.

5) Орус тилин чет тили катары окутуунун методикасында когнитивдик мамиленин позициясынан алганда, эне тилинин өзгөчөлүктөрү менен параллелдерди келтирип, тилдик жана экстралингвистикалык факторлорду чагылдыруу, талдоо, салыштыруу боюнча окутууну колдонуу.

6) Билим берүү процессинде төмөнкүлөргө багытталган көнүгүүлөрдүн иштелип чыккан жана сыналган үч типтүү типологиясын колдонуу:

тилдин статистикалык касиеттери жөнүндө билимди, жөндөмдү, көндүмдү калыптандыруу;

тилдин динамикалык касиеттери жөнүндө билим, билгичтик жана көндүмдөрдү калыптандыруу;

кеп ишмердүүлүктүн шыктарын жана жөндөмдөрүн калыптандыруу.

**Диссертациянын негизги жоболору жана мазмуну автордун төмөнкү
басылмаларында чагылдырылган:**

1. **Акбембетова, А.Е.** Формирование и развитие речи иностранных студентов (на материале лексики пословиц и фразеологизмов) : *монография* [Текст] / А.Е. Акбембетова. - Алматы: ИП «Балауса», 2018. – 258-б.
2. **Акбембетова, А.Е.** Синтаксис сложного предложения: *учебное пособие* для студентов-иностранцев.- Алматы, 2007. – 60-б.
3. **Акбембетова, А.Е.** Фразеологический словарь русского и корейского языков для иностранцев-филологов [Текст] / А.Е. Акбембетова, Ли Шин Э. - Алматы, Изд-во «Эрекет-Принт», 2016. – 45-б.
4. **Акбембетова, А.Е.** Обучение текстообразованию на основе освоения когнитивного содержания *учебное пособие* для студентов-филологов [Текст] / А.Е. Акбембетова. - Алматы, 2018. - Второе издание. – 69-б.
5. **Акбембетова, А.Е.** Использование стилистически маркированных фразеологизмов и пословиц русского языка для развития речи студентов-китайцев : коллективная монография [Текст] / А.Е. Акбембетова.- Дюссельдорф, 2019. - 434-438-бб.
6. **Акбембетова, А.Е.** Развитие речи : *учебное пособие* для студентов-иностранцев [Текст] / А.Е. Акбембетова. - Алматы, 2020. – 76-б.
7. **Акбембетова, А.Е.** Русско-китайский словарь фразеологизмов, пословиц и поговорок для иностранцев-филологов [Текст] / А.Е. Акбембетова. - Алматы, 2020. – 59-б.

Макалалар:

1. **Акбембетова, А.Е.** О принципах отбора текстового материала при обучении русскому языку как иностранному / [Текст] / А.Е. Бельдиян, А.Е. Акбембетова // Наука и новые технологии- №1-2. –2009. –153-157-бб.
2. **Акбембетова, А.Е.** Обучение студентов-иностранцев типологии художественных текстов [Текст] / А.Е. Бельдиян, А.Е. Акбембетова. // Известия вузов - № 2. - 2009.- 169-172-бб.
3. **Акбембетова, А.Е.** О лингвокультурологическом аспекте учебного текста [Текст] / А.Е. Бельдиян, А.Е. Акбембетова // Известия вузов - №10. - 2009. –164-166-бб.
4. **Акбембетова, А.Е.** Дискурс как вид речевой деятельности студентов-иностранцев // Абай атындагы КазНПУнин жарчысы. - № 3(27). - 2010. – 47-51-бб.
5. **Акбембетова, А.Е.** Освоение образных средств студентами-иностранцами при обучении РКИ [Текст] / А.Е. Акбембетова // Абай атындагы КазНПУнин жарчысы. - № 3(27). - 2010. – 106-112-бб.

6. **Акбембетова, А.Е.** Лингводидактический аспект этнокультурной специфики фразеологической семантики [Текст] / А.Е. Акбембетова // Foreign Philologi. - № 2.- Самарканд, 2011. - 8-13-бб.
7. **Акбембетова, А.Е.** О роли текста в учебной аудитории [Текст] / А.Е. Акбембетова // Наука и новые технологии. - №7. –2011. – 264-267-бб.
8. **Акбембетова, А.Е.** Работа с художественным текстом – один из путей формирования у учащихся коммуникативной и межкультурной коммуникации [Текст] / А.Е. Акбембетова // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. -№ 4 (491). - 2011. – 42-45-бб.
9. **Акбембетова, А.Е.** О коммуникативно-когнитивном аспекте развития речи иностранных учащихся [Текст] / А.Е. Акбембетова // Наука и новые технологии. - № 3. –2012. – 264-267-бб.
10. **Акбембетова, А.Е.** Современные методы в обучении русскому языку как иностранному [Текст] / А.Е. Акбембетова // Известия вузов. - № 3. – 2012. – 281-283-бб.
11. **Акбембетова, А.Е.** О когнитивном аспекте письменной речи [Текст] / А.Е. Акбембетова // К.Карасаев атындагы БМУнин жарчысы.- № 2 (22). - 2012. – 247-249-бб.
12. **Акбембетова, А.Е.** Обучение письменной речи иностранных магистрантов [Текст] / А.Е. Акбембетова // К.Карасаев атындагы БМУнин жарчысы. - № 2 (22). - 2012. – 253-255-бб.
13. **Акбембетова, А.Е.** О национально-культурной специфике коннотативной семантики образных средств [Текст] / А.Е. Акбембетова // Международный журнал экспериментального образования. - № 7. – М., 2013. – 10-13-бб.
14. **Акбембетова, А.Е.** О комплексном подходе к изучению национально-культурной специфики пословиц русского и китайского языков [Текст] / А.Е. Акбембетова // Сборник научных статей – РУДН, 2013. – 12-16-бб.
15. **Акбембетова, А.Е.** Особенности номинацентрических пословиц русского и китайского языков // Современные тенденции в образовании и науке [Текст] / А.Е. Акбембетова - Тамбов, 31 октября 2013. – 17-21-бб.
16. **Акбембетова, А.Е.** Обучение русским паремическим единицам иностранных студентов-филологов [Текст] / А.Е. Акбембетова // КББАнын кабарлары. - № 3(31). - 2014. – 139-143-бб.
17. **Акбембетова, А.Е.** Обучение иностранному языку во взаимосвязи обучения языка и культуры [Текст] / А.Е. Акбембетова // К.Карасаев атындагы БМУнин жарчысы. -№ 2 (28). - 2014. – 82-84-бб.
18. **Акбембетова, А.Е.** Специальная (медицинская) лексика русского языка как объект исследования лингвистики [Текст] / А.Е. Акбембетова // Абай атындагы КазНПУнин жарчысы. - № 1 (45).- 2015. – 34-37-бб.

19. **Акбембетова, А.Е.** О проблемах понимания художественного текста при обучении русскому языку как иностранному [Текст] / А.Е. Акбембетова // Сборник научных статей «Актуальные вопросы развития территорий: теоретические и прикладные проблемы». - №1. - Пермь, 2016. – 81-83-бб.
20. **Акбембетова, А.Е.** Лингвистическая типология пословиц как объект изучения [Текст] / А.Е. Акбембетова, С.Н. Абдуллаев // Материалы междунар. конф.: VI Бодуэновские чтения. – Казань, 2017.– Т. 1.- 3-12-бб.
21. **Акбембетова, А.Е.** Культурологическая компетенция как важная составляющая при формировании коммуникативной компетенции нерусских учащихся [Текст] / А.Е. Акбембетова // ОшМУнун жарчысы. - № 5. - 2017. – 8-12-бб.
22. **Акбембетова, А.Е.** Лингвоконтрастивная и лингводидактическая адаптация перевода семантико-стилистических особенностей фразеологизмов и пословиц русского и китайского языков [Текст] / А.Е. Акбембетова // Язык: история и современность. - № 2. - Нальчик, 2017. – 4-10-бб.
23. **Акбембетова, А.Е.** Пословицы неродного языка: лингвоконтрастивные и лингводидактические аспекты [Текст] / А.Е. Акбембетова // Язык: история и современность. - № 2. -Нальчик, 2019. – 5-12-бб.
24. **Акбембетова, А.Е.** Speech interference generated by proverbs and phraseological units of the Russian and Chinese languages [Текст] / А.Е. Akmembetova, G. N. Bekkozhanova, N.R. Shengelbayeva // Scientific publications – 2021.
25. **Акбембетова, А.Е.** Лингвокультурное взаимодействие разносистемных языков [Текст] / А.Е. Акбембетова // Калмык мамлекеттик университетинин жарчысы. - № 2. – 2021.
26. **Акбембетова, А.Е.** Проблема языковой и речевой компетенции [Текст] / А.Е. Акбембетова, В.И. Мушаева // Калмык мамлекеттик университетинин жарчысы. - № 4. – 2021.

Акбембетова Айшагуль Ескалиевнанын “Чет өлкөлүк студенттерге орус тилин окутуу процессинде сөздү өстүрүүнүн илимий-методикалык негиздери” (фразеологизмдер, макал-лакаптар жана паремиологиялык лексиканын материалында) аттуу темада 13.00.02 – Окутуунун жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы (орус тили) педагогика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: орус тили, макалдар, лакаптар, фразеологизмдер, чет өлкөлүк студенттер, кеп компетенттүүлүгү, критерийлер, принциптер, паремиология, көнүгүүлөрдүн көп аспектилүү системасы.

Изилдөөнүн максаты: «Орус филологиясы» адистиги боюнча окуп жаткан кытай студенттерине орус тилин окутуунун илимий негизделген методикасын жана орус тилинин макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасынын негизинде көп аспектилүү көнүгүүлөрдүн практикага таянган системасын (моделин) иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн объектиси: Казакстан Республикасындагы чет өлкөлүк студенттерге орус тилин үйрөтүү процесси.

Изилдөөнүн предмети болуп чет өлкөлүк студенттердин кептик компетенциясын макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасынын негизинде арттыруу.

Изилдөөнүн методдору: структуралык-семантикалык анализ методу, салыштырма методу, курамдык талдоо методу, интегративдик метод, байкоо жана алдыңкы педагогикалык тажрыйбаны аналитикалык-сыпаттоо методу, тилдик-статистикалык ыкма, педагогикалык эксперименттин ыкмасы, аналитикалык-баяндоочу талдоо ыкмасы.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

1. Биринчи жолу лингвистикалык жана лингводидактикалык максаттарга ылайык орус жана кытай тилдеринин макал-лакаптар жана фразеологизмдер лексикасы биринчи жолу салыштырмалуу компоненттик модели сунушталды.

2. Орус жана кытай тилдериндеги макал-лакаптардын жана фразеологизмдердин лексикалык-семантикалык өзгөчөлүктөрүн системалык-түзүмдүк жана функционалдык өңүттөрүнүн биримдиги принцибинин негизинде компоненттүү талдоонун жана сыпаттоонун модели сунушталды.

3. Окуу-тилдик, окуу-кептик жана комплекстүү-интегративдик үч типологиядан турган, чет өлкөлүк студент-филологдордун коммуникативдик компетенциясын калыптандыруучу жана жакшыртуучу көнүгүүлөрдүн көп аспектилүү тутуму иштелип чыкты.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары жана тыянактары окуу китептерин, окуу куралдарын жазууда, орус жана кытай макал-лакаптарынын жана фразеологизмдеринин кош тилдүү сөздүктөрүн, чет өлкөлүк студенттерге орус тилин окутуу программаларын түзүүдө колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Акбембетовой Айшагуль Ескалиевны на тему «Научно-методические основы развития речи студентов-иностранцев в процессе обучения русскому языку (на материале лексики фразеологизмов, пословиц и паремиологии)» на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (русский язык)

Ключевые слова: русский язык, пословицы, поговорки, фразеологизмы, студенты-иностранцы, речевая компетенция, подходы, критерии, принципы, полиаспектная система упражнений

Цель исследования - разработка научно обоснованной методики обучения русскому языку студентов-иностранцев, обучающихся по специальности «Русская филология» с использованием системно-структурного и коммуникативного подходов на материале лексики, пословиц и фразеологизмов.

Объектом диссертационного исследования является процесс обучения русскому языку студентов-иностранцев в Республике Казахстан.

Предметом исследования является процесс формирования речевой компетенции у студентов-иностранцев на материале лексики, пословиц и фразеологизмов.

Методы исследования: метод семантико-структурного анализа, сопоставительный метод, метод компонентного анализа, интегративный метод, метод наблюдения и аналитико-описательного анализа передового педагогического опыта, лингвостатистический метод, метод педагогического эксперимента.

Научная новизна исследования:

1. Впервые произведено сопоставительное исследование лексики, пословиц и фразеологизмов русского и китайского языков как в лингвистических, так и в лингводидактических целях; выявлено поле потенциальной и фактической интерференции в русской речи студентов-иностранцев (китайцев);

2. Предложена модель компонентного анализа и описания лексико-семантических особенностей пословиц и фразеологизмов русского и китайского языков на основе принципа единства системно-структурного и функционального аспектов;

3. Разработана полиаспектная система упражнений, способствующая формированию и совершенствованию коммуникативной компетенции иностранных студентов-филологов, состоящая из трех типологий: учебно-языковые, учебно-речевые, комплексно-интегративные упражнения.

Практическая значимость исследования заключается в том, что материалы и выводы диссертационного исследования могут быть использованы при написании учебников, учебных пособий, двуязычных словарей русских и китайских пословиц и фразеологизмов, программ по русскому языку.

SUMMARY

thesis research Akbembetova Aishagul Eskalieva on the topic “Scientific and methodological foundations of the development of speech of foreign students in the process of teaching the Russian language (based on vocabulary phraseologisms, proverbs and paremiology)” for the degree of doktor of pedagogical sciences in specialty 13.00.02 - theory and methodology of training and education (Russian language)

Keywords: Russian language, proverbs, sayings, phraseological units, foreign students, speech competence, approaches, criteria, principles, poly-aspect system of exercises

The purpose of the study is the development of a scientifically based methodology for teaching Russian language to foreign students studying in the specialty “Russian philology” using systemic-structural and communicative approaches based on vocabulary, proverbs and phraseological units.

The object of dissertation research is the process of teaching Russian language to foreign students in the Republic of Kazakhstan.

The subject of study is the process of formation of verbal competence of foreign students based on vocabulary, proverbs and phraseological units.

Research methods: semantic-structural analysis method, comparative method, component analysis method, integrative method, method of observation and analytical-descriptive analysis of advanced pedagogical experience, linguistic-statistical method, method of pedagogical experiment.

The scientific novelty of the study:

1. For the first time, a comparative study of vocabulary, proverbs and phraseological units of the Russian and Chinese languages was carried out both for linguistic and linguodidactic purposes; the field of potential and actual interference in Russian language of foreign students (Chinese) was revealed;

2. A model of component analysis and description of the lexical-semantic features of proverbs and phraseological units of Russian and Chinese languages based on the principle of the unity of the system-structural and functional aspects is proposed;

3. A multi-aspect system of exercises has been developed that promotes the formation and improvement of the communicative competence of foreign philology students, consisting of three typologies: educational-language, educational-speech, complex-integrative;

The practical significance of the study lies in the fact that the materials and conclusions of the dissertation research can be used in writing textbooks, study guides, bilingual dictionaries of Russian and Chinese proverbs and phraseologisms, Russian language programs for foreign students and in the educational process of universities when teaching foreign students the Russian language in general and in preparation of philologists-Russian scholars.

Басууга кол коюлду 25.05.2021

Форматы 60×84/16. Офсет кагазы

Көлөмү 1,5 п.л., Нускасы 100 экз.

ЧП “Сарыбаев Т.Т.”
Бишкек ш., Раззакова к., 25
Тел.: +996 708 058 368